

Kassarimaa

Orjaku kalamehed

SUVI KASSARIS –

KASSARI KULTUURINELJAPÄEVAD 2015

NB! kava seisuga 14. mai – korraldajad võivad teha muudatusi olemasolevate sündmuste juures ja kindlasti lisandub palju uusi tegemisi, värskemad infot saab vaadata www.kassarimaa.ee

Orjaku Külaseltsi ja Kassari Haridusseltsi koostöös jätkub KASSARI KULTUURINELJAPÄEVADE sari – maist septembrini igal neljapäeval erinevaid tegevusi ja sündmusi Kassari saarel. Olete oodatud kaasa lööma!

Neljapäev, 14. mai

11.00-16.00 Kassari rahvamajas raamatukogu ja kohvituba - kohv ja kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi! Info Liisi Kummer-Leman, tel. 5580543

15.00-17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis, tel. 56487057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

18. 00 KASSARI KULTUURINELJAPÄEVADE AVAMINE Orjaku külamajas Orjaku sadamas:

- Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näituse „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ avamine
- Muusikalised tervitused
- kohvilaud

Neljapäev, 21. mai

9.00 – 11.00 HOMMIKUMATK – käid rohkem, näed rohkem! Algas Kassari rahvamaja juurest. Matkajuhiga tehakse 2 tunnine sportlik matk Kassari kaunitel loodusradadel. NB! Vajalik eelregistreerimine, hind 2.- in. Info Taavet Tikk tel. 52 35 478

11.00 – 16.00 Kassari rahvamajas raamatukogu ja kohvituba - kohv ja kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi! Info Liisi Kummer-Leman, tel. 55 80 543

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56487057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

17.00 – 18.30 Kassari rahvamajas „Kella viie tee“ – klatši ja kõmuõhtu täiskasvanutele. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

15.00 – 20.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.- in); väike sadamakohvik, vesivelode ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

Esmaspäev, 25. mai

20.30 KINOÕHTU Orjaku külamajas – uus Eesti kogupere seiklusfilm „Supilinna salaselts“. Korraldab MTÜ Hiiumaa Kino, pilet 4.- Avatud väike püstijala-kohvik külamajale pimendavate kardinade soetamise toetuseks. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

Neljapäev, 28. MAI

11.00 – 16.00 Kassari rahvamajas raamatukogu ja kohvituba - kohv ja kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi! Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

17.30 Kirjandusõhtu - kohtumine Hiiumaa kirjaniku Helju Petsiga Kassari Rahvamaja. Info Heli Tuisk tel. 56 643 876

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsemiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56487057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

15.00 – 20.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdig-Alvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“, meisterdamine (2.- in). Väike sadamakohvik, vesivelode ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

20.00 REISIMULJETE ÕHTU „ÜKSINDA PURJEKAGA ÜMBER MAAILMA - Imre Aljas“ Orjaku külamajas. Annetustekast. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

Laupäev, 30. MAI **VI TUULEKALA FESTIVAL** Orjaku sadamas, vaata kuulutust!

Neljapäev, 4. JUUNI

9.00 – 11.00 HOMMIKUMATK – käid rohkem, näed rohkem! Algas Kassari rahvamaja juures. Matkajuhiga koos võetakse ette 2 tunnine sportlik matk Kassari kaunitel loodusradadel. Hind 2.-, vajalik eelregistreerimine matkajuhi telefonil – Taavet Tikk tel. 523 5478

11.00 – 16.00 Kassari rahvamajas raamatukogu ja kohvituba - kohv ja kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi! Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

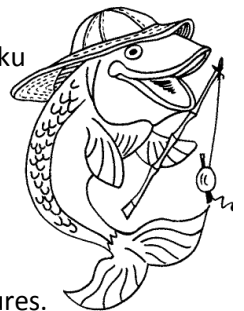
16.00 Eesti Lipu päeva tähistamine, räägime hiiu keelest ja sõnastikust Kassari rahvamajas. Info Merike Niimann tel. 52 63 168

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsemiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56487057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

15.00 – 20.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdig-Alvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

19.00 MÕISATUUR Orjaku mõisas algusega mõisa väravate juurest. Avatud Dagen Haus külalistemaja kohvik. Info tel. 51 65600

18.00 alates Väljasõidud merele Orjaku sadamast. Toimuvad ilusa ilma korral ja ettetellimisel, osalustasu 5.- in, toimub vähemalt 3 in. osalusel. Info ja registreerimine Veikko Martin tel. 51 39 103

Neljapäev, 11. JUUNI

11.00 – 16.00 Kassari rahvamajas raamatukogu ja kohvituba - kohv ja kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi! Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

11.00 Hobupäev Ristitee talus Esiküla külas. Tasuta. Info Linda Tikk tel. 50 83 642

19.00 Gurmeeõhtu – MAAILMA RAHVASTE KÖÖGID Kassari Rahvamaja. Õhtusöök 10-le, vajalik eelregistreerimine. Hind alates 15.- in. Info Liisi Kummer-Leman tel. 5580 543

15.00 – 20.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-); väike sadamakohvik, vesivelode ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44820

13.00 Lamba aasta lambapäev Orjaku küla, Vana- Tamme talu. Tasuta. Info Leonora Kääramees tel. 565 02 859

15.00... Väljasõidud merele Orjaku sadamast. Toimub ilusa ilma korral ja ettetellimisel, osalustasu 5.- in, vajalik vähemalt 4 in. Info Indrek Kääramees tel. 52 84407

19.00 REISIMULJETE ÕHTU – Katre ja Paavo Pruuli reisimuljed Iraanist. Annetustekast õhtu toetuseks. Väike sadamakohvik.

12.-14. juuni KITARRIFESTIVAL KASSARI KITARRID, korraldaja Mainegrupp OÜ.

Laupäev, 13. JUUNI KOOSKUDUMINE Kassari rahvamajas kell 12-14 info Kaili tel 5147202

Esmaspäev, 15. JUUNI

17.30 Vestlusring waldorfpedagoogikast – ühe kooli loomise lugu Kassari rahvamajas. Alternatiivpedagoogikat tutvustav vestlusring kõigile Hiiumaa huvilistele Aruküla kooli näitel. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

Neljapäev, 18. JUUNI

9.00 – 11.00 Keskkonnaameti HOMMIKUMATK Kassari loopealsetele. Pärast matka hommikukohv ja vestlusring. Algas Kassari Rahvamaja juurest, tasuta. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba - kohv ja kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi! Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

15.00 Kassari veski lugu – kiviveski ajaloost ja tulevikust. Info Kalev Vahe tel. 50 313114

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammi tel. 56487057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

17.00 KIRJANDUSÕHTU - Inglitiivul raamatukirjastuse INGLIRAAMATUTE ÕHTU koos Monika Ambre inspiratsiooniraamatutega suurtele ja väikestele Kassari rahvamajas. Tasuta. Info Liisi Kummer-Leman

19.00 VABAÕHUETENDUS - Kassari Haridusseltsi näitetrupi vabaõhuteatri ESIETENDUS - „Äi Vissuverest“ Kassari rahvamaja õuel. Annetustekast etenduse toetuseks.

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaga küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

23.00 ÖÖKINO Orjaku külamajas. Korraldab MTÜ Hiiumaa Kino. Pilet 4.- Avatud kinokohvik.

Laupäev, 20. juuni

20.00 KONTSERT Trahteris Vetsi Tall - Rapla Kultuurikeskuse naisrahvatantsurühm „Kodutütred“, kandlelood Aivar Arak. Tasuta.

Pühapäev, 21. JUUNI

13.30 SUVEALGUSE TERVITUS Orjaku külamajas – esineb Rapla Kultuurikeskuse naisrahvatantsurühm „Kodutütred“ ja kandlemängija Aivar Arak.

Neljapäev, 25. JUUNI

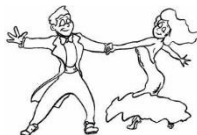
11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Kassari rahvamaja, Esiküla küla. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

18.00 Jalgsimatk Kassari mõisa südames ja selle ümbruses algusega Kassari Muuseumi juurest. Tasuta. Matkajuht Tiiu Kopli.

19.00 VABAÕHUKONTSERT - Robin Juhkental ja Erki-Andres Nuut Kassari rahvamaja õuel. Pilet 5.-, piletimüük avatud 18.00. Avatud kohvik. Info Liisi Kummer-Leman tel. 5580 543

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaga küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-); väike sadamakohvik. Info: Margit Kääramees tel. 52 44820

20.00 TANTSUÕHTU SADAMAS elava muusikaga - ansambel Hands Free. Orjaku külamajas. Pilet 4.-. Väike sadamakohvik.

Neljapäev, 2. JUULI

9.00 – 11.00 HOMMIKUMATK – käid rohkem, näed rohkem! Algas Kassari rahvamaja juures. Matkajuhiga koos võetakse ette 2 tunnine sportlik matk Kassari kaunitel loodusradadel. Hind 2.-, vajalik eelregistreerimine matkajuhi telefonil – Taavet Tikk tel. 523 5478

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

15.00 Kassari veski lugu – kiviveski ajaloost ja tulevikust. Info Kalev Vahe tel. 50 313 114

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56 487 057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

18.00 PINGITUUR Kassari loomeinimeste radadel algusega Kassari muuseumimaja juurest. Info Merike Niimann tel. 52 63 168

19.00 Gurmeeõhtu – MAAILMA RAHVASTE KÖÖGID Kassari rahvamajas. Õhtusöök 10-le, vajalik eelregistreerimine. Hind alates 15.- in. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

18.00... VÄLJASÕIT MERELE Orjaku sadamast. Toimub ilusa ilma korral ja vähemalt 4 in. olemasolul, kokku kohti 12. Info Indrek Kääramees tel. 52 84407

19.00 – 23.00 TANTSUÕHTU SADAMAS elava muusikaga Orjaku külamajas. Pilet 4.-, avatud väike sadamakohvik. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

Neljapäev, 9. JUULI

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56487057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

19.00 KONTSERT „Head Eesti Asjad“ - Kelli Uustani ja Kusti Lemba Orjaku saalimajas. Pilet eelmüügist külamajas 6.-, kohapeal 8.-. Avatud väike sadamakohvik. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

Neljapäev, 16. JUULI

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

11.00 Hobupäev Ristitee talus, Esiküla küla. Tasuta. Info Linda Tikk tel. 50 83 642

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56487057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

18.00 – 20.00 Kassari kabeli ja kabeliaia tutvustus. Annetused kabeli toetuseks.

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

16.00 Hiiu Folgi KONTSERT Orjaku külamaja, täpsem info www.hiiufolk.ee

17.-19. juuli FOLKLOORIFESTIVAL HIIU FOLK - palju ettevõtmisi erinevates kohtades Kassari saarel, täpsem info www.hiiufolk.ee

Neljapäev, 23. JUULI

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56 487 057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

17.00 – 18.30 „Kella viie tee“ – klatši- ja kõmuõhtu täiskasvanutele Kassari rahvamajas. Tasuta. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

20.00 VABAÕHUKONTSERT Laur Teär ja Meelis Laido Kassari rahvamaja õuel. Pilet 8.-, piletimüük algab 19.00. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

11.00, 13.00, 15.00 MÕISATUUR Orjaku mõisas algustega mõisa väravate juurest. Avatud Dagen Haus külalistemaja kohvik. Info tel. 51 65600

KONTSERT Kammermuusikafestivali Hiiumaa Homecoming Orjaku külamajas.

23.00 ÖÖKINO Orjaku külamajas. Korraldab MTÜ Hiiumaa Kino. Pilet 4.-. Avatud kinokohvik.

Neljapäev, 30. JUULI

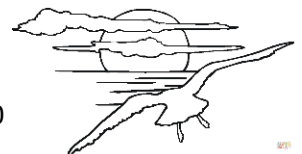
11.00 – 16.00 Kärkla Kohvikutepäeva eel-eel kohvik „HÕNG“ Kassari rahvamajas. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

12.00 – 20.00 Kärkla Kohvikutepäeva eel-eelkohvik „Kaetud paadid“ Orjaku sadamas. Kohvilaud paadis, väljasõidud merele, merelaulude laulmine ja palju muud. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

22.00 ÖÖKONTSERT - Päikeseloojangumuusika kontsert – C-JAM Crazy Cello Orjaku sadamas www.kontsertkorraldus.ee Pilet 15.- eelmüügist (www.piletilevi.ee), 17.- kohapeal.

Reede, 31. JUULI

11.00 – 19.00 Kärkla Kohvikutepäeva eelkohvik Orjaku mõisas. Info tel. 51 65 600

Pühapäev, 2. AUGUST

LUULEKONTSERT Romantiline Luulekava Orjaku eri – Sadamas Naudime! Orjaku külamajas algusega tund enne päikeseloojangut. Esinevad Kärt Kross, Georg Merilo (sõna), Jaanus Nõgisto (muusika). Pilet 3.-.

Neljapäev, 6. AUGUST

9.00 – 11.00 HOMMIKUMATK – käid rohkem, näed rohkem! Algas Kassari rahvamaja juures. Matkajuhiga koos võetakse ette 2 tunnine sportlik matk Kassari kaunitel loodusradadel. Hind 2.-, vajalik eelregistreerimine matkajuhi telefonil – Taavet Tikk tel. 523 5478

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56 487 057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

19.00 Gurmeeõhtu – MAAILMA RAHVASTE KÖÖGID Kassari rahvamajas. Õhtusöök 10-le, vajalik eelregistreerimine. Hind alates 15.- in. Info Liisi Kummer-Leman tel. 5580 543

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent . Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

19.00 – 24.00 TANTSUÕHTU SADAMAS elava muusikaga Orjaku saalimajas. Pilet 4.-. Avatud väike sadamakohvik. Info tel. 52 44 820

Neljapäev, 13. AUGUST

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

12.00 – 14.00 Kassari kabeli ja kabeliaia tutvustus. Annetused kabeli toetuseks.

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56 487 057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

19.00 TANSU - JA BINGOÕHTU 35+ - esinevad IRENE & Ivar Hansen Kassari rahvamajas. Pilet 5.-
Uksed avatud 18.00, pidu algab 19.00. Avatud puhvet. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent . Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

15.00... VÄLJASÕIT MERELE toimub ilusa ilma korral eelneval kokkuleppel, vajalik vähemalt 4 in osalemine, 5.- in. kohti kokku 12. Info ja kokkulepped Indrek Kääramees tel. 52 84407

Neljapäev, 20. AUGUST

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56 487 057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

17.00 – 18.30 „Kella viie tee“ – klatši- ja kõmuõhtu täiskasvanutele Kassari rahvamajas. Tasuta. Info: Liisi Kummer-Leman tel. 55 80543

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdig-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik , vesivelo ja aerupaadi rent. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

16.00, 19.00 VÄLJASÕIT MERELE – Orjaku sadamast Sääre tirpi ja tagasi. Toimub ilusa ilma korral, vajalik eelregistreerimine. Hind 5.- in, toimub vähemalt 4 in olemasolul, kokku 12 kohta. Info Indrek Kääramees tel. 52 84 407

22.00 ÖÖKINO Orjaku külamajas. Korraldab MTÜ Hiiumaa Kino. Pilet 4.- Avatud KINOKOHVIK.

Reede, 21. AUGUST

19. 00 SADAMAKONTSERT – esineb ansambel **NAISED KÕÖGIS**, Orjaku saalimajas. Pilet eelmüügist külamajas 6.-, kohapeal 8.-. Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

Neljapäev, 27. AUGUST

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56 487 057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

11.00 – 19.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdig-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent . Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

16.00, 19.00 VÄLJASÕIT MERELE – Orjaku sadamast Sääre tirpi ja tagasi. Toimub ilusa ilma korral, vajalik eelregistreerimine. Hind 5.- in, toimub vähemalt 4 in olemasolul., kohti kokku 12. Info Indrek Kääramees tel. 52 84 407

22.00 ÖÖKINO Orjaku saalimajas. Korraldab MTÜ Hiiumaa Kino. Pilet 4.- Avatud KINOKOHVIK.

Laupäev, 29. AUGUST Muinastulede öö tähistamine Orjaku sadamas koos bändi ja ühislaulmisega.

Neljapäev, 03. SEPTEMBER

9.00 – 11.00 HOMMIKUMATK – käid rohkem, näed rohkem! Algas Kassari rahvamaja juures. Matkajuhiga koos võetakse ette 2 tunnine sportlik matk Kassari kaunitel loodusradadel. Hind 2.-, vajalik eelregistreerimine matkajuhi telefonil – Taavet Tikk tel. 523 5478

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

15.00 – 17.00 Trahteris Vetsi Tall - Rukkileib meie laual. Leivavilja saamisloost, rukkileiva tervislikkusest, leivateost kuni nelja sorti taluleiva maitsmiseni. Taluleiva kaasamüük. Info Ester Tammis tel. 56 487 057 NB! Praktiliseks leivateoks tuleb 2 päeva varem kokku leppida.

17.00 – 18.30 „Kella viie tee“ – klatši- ja kõmuõhtu täiskasvanutele Kassari rahvamajas. Tasuta. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

15.00 – 20.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-). Väike sadamakohvik, vesivelo ja aerupaadi rent . Info Margit Kääramees tel. 52 44 820

22.00 ÖÖKINO Orjaku saalimajas. Korraldab MTÜ Hiiumaa Kino. Pilet 4.- Avatud kinokohvik.

Neljapäev, 10. SEPTEMBER

11.00 – 16.00 Kassari rahvamaja raamatukogu ja kohvituba – kohvi, kook ja hea raamat ja ehk kerge einegi. Info Liisi Kummer-Leman tel. 55 80 543

19.00 Gurmeeõhtu – MAAILMA RAHVASTE KÖÖGID Kassari rahvamajas. Õhtusöök 10-le, vajalik eelregistreerimine. Hind alates 15.- in. Info: Liisi Kummer-Leman tel. 5580 543

15.00 – 20.00 avatud Orjaku külamaja: Lia Lüdigi-Algvere etnograafiliste akvarellide näitus „Neli aastaaega küidul kõndimisi“ ja stendinäitus Hiiumaa kaladest; meisterdamine lastele ja lapsemeelsetele (2.-); väike sadamakohvik . Info: Margit Kääramees tel. 52 44 820

Neljapäev, 17. SEPTEMBER KASSARI KNP LÕPETAMINE

20.00 KONTSERT ja tänusõnad Orjaku külamajas.

Loopealse karjamaa liigid vajavad valgust, ruumi ja kariloomi

Annely Esko

„Kas sina mäletad aega kui kadakaid ei olnud veel nii tihedalt ja meri paistis ja loopealsed olid küla karjamaad?“ küsin ma sageli loopealsete taastamise projektis osalevate maaomanike ja loomakasvatavate käest. Ja üsna tihti saan vastuseks „Jaa- ma käisin siin lapsena karjas!“ või „Miks ma siis ei mäleta!“. See oli aeg, mil lisaks sellele, et kariloomad oma kõhu loopealsel täis said, oli seal kasvavatel taimedel oli veel piisavalt valgust ja ruumi. Tore on näha sädet nende inimeste silmis, kes on oma maa taastamisega peale hakanud ja maastik hakkab jälle muutuma läbimatust rapikust hõredamapoolseks kadakaseks karjamaaks. Töö pole muidugi kergete killast aga tulemus on seda kindlasti väärt. Kena vaadata nii endale kui näidata külalisele, lisaks tõuseb tööst suur kasu loopealsete kaitsealustele liikidele. Kadakate ja mändidega kinni kasvamata loopealsete karjamaade hulk on Eestis õige väikeseks jäänud aga taimeliike, kes nendel aladel elada sooviks

on loendatud lausa 267, samblikuid 142 ja samblaid 263 liiki. Loopealsed on oluline elupaik ka päevaliblikatele – 68 liiki liblikaid leiavad seal endale sobiva kodu. Aga mida siis teha, et kõigi taimede ja liblikate elu loopealsel mõnusamaks läheks ja nii ka püsiks? Esmalt tuleks käivitada saag ja kadakat hõredamaks võtta ning männid võiks hoopiski välja noppida. Järgmise töö teevad tõhusa taastamisbrigaadina ära juba kariloomad – lammas, veis, hobune eraldi või kõik koos. Nemad seisavad hea selle eest, et hõrendatud karjamaa uuesti kinni ei kasvaks ning, et alale omased taimeliigid saaksid paremini säilinud loopealselaikudelt taastatud alale tagasi levida. Loomad kannavad nii enda küljes kui ka sõnnikuga kaasas taimede seemneid ja aitavad neil nii levida taastatud aladele. Eelmisest aastast saab Euroopa Liidu LIFE+ Nature programmi ja SA KIK toel see töö läbi Keskkonnaameti tasustatud projekti „LIFE to alvars“ ehk „Elu alvaritele“ vahenditest. Hiiumaal on soov ühtekokku teha loopealsete

taastamistööd ja karjatamise taasalustamist kuues erinevas piirkonnas: Käina lahe Kassari, Aruküla, Sarve, Heltermaa-Vahtrapa, Kallaste-Vohilaiu ja Paope loopealsetel. Paljud nendest loopealsetest asuvad riigimaadel ning 2015 aasta kevadel antakse need RMK poolt huvilistele rendile. Osa raietööst teeb ära RMK ning osa on võimalik nii riigi kui eramaal teostada projektis osalejatel endal. Lisaks toetab projekt karjatamistarvikute ostmist: projektis osalevatele loomakasvatavatele soetatakse karjaaiad, varjualused, jooginõud jms. Taastamistöödega on plaanis alustada sel aastal kindlasti Arukülas, Sarvel ja Sääre tirbil. Lookarjamaadest lähemalt huvitatud inimestele korraldame 18. juunil kultuurineljapäevakute raames Tartu Ülikooli vanemteaduri Aveliina Helmi juhendamisel matka Kassari piirkonna loopealsetele. See aeg on sobivaim tutvumaks loopealsete liigirikka taimestikuga. Aasta teisest poolest on võimalik tutvuda loopealsete elustikku tutvustava väljapanekuga Orjaku külamajas.

Täpsem info loopealsete taastamise projekti kohta ja registreerimine kultuurineljapäevaku matkale
Annely Esko, annely.esko@keskonnaamet.ee , 5116738

Vägilane Leiger

Kauri Kiivramees

Hiiumaa Muuseum,
nooremteadur

Leigri lugude tuntusel on olnud läbi aegade tõuse ja mõõne. Võib öelda, et praegusel ajal on Leigri tuntusel jällegi tõusu aeg – alles eelmisel aastal ilmus Jegard Kõmmuse kogumik Leigri lugudega. Samuti on läbiaegade muutunud kujutus, milline on see rahvakultuur, kus Leigri lood pärinevad – kas ta on üks „puhas ja puutumatu“ tervik, mis on võimalik veel rahvalugudest välja noppida nagu see Matthias Johann Eiseni käsitluses on, või on see midagi sarnast Salvador Dali maalidele, kus erinevad detailid sulavad üheks suureks tervikuks siiski säilitades oma kontuurid? Oma lühikeses artiklis ei kavatse ma käsitleda kaugeltki mitte kõiki Leigrit puudutavaid materjale. Pigem liigun ma kolmel tuntuimal kihistusel Leigri mälestuse loomisel. Nendeks olen ma valinud Matthias Johann Eiseni „Tõllu ja tema soo“, Elmar Vrageri „Hiiumaast ja hiidlastest“ ja Kalju Reiteli skulptuuri „Leiger“.

Ühena esimestest pööras kirjasõnas Leigri

tegelaskujule tähelepanu Läänemaal sündinud Matthias Johann Eisen (28. september 1857 – 6. august 1934). Eisen kirjutas Leigrist oma 1927. aastal ilmavalgust näinud teoses „Tõll ja ta sugu“. Eiseni allikateks olid 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul kirja pandud rahvajutud, mis olid nii mõnelgi juhul „mälestused vanade inimeste juttudes“ edasi antud nende nooremate sugulaste poolt, kes ei tundunud kuigi võrdise neid müüte tundvat ja uskuvat. Lisamaterjali püüti koguda veel 1920. aastail kuid juba siis olid Leigri lood inimeste mälust kadumas. Veidi enne raamatu trükki jõudmist 1927. aastal nentis K. Loiken, kes oli üks rahvajuttude kogujaist Kärlas: „Needki teated, mis praeguse aja rahva seas edasi liiguvad, on juba väga kahtlased, kas nad on veel ehtsad või on ehk uuem aeg sinna oma tarkust juurde valanud...“ veidi hilisemas kirjas M.J Eisenile kinnitas ta veel kord: „Ühtlasi leidsin aga ka, et jututerakesed, mis seal Tõllu üle liiguvad, kõige rohkem uuema aja umbrohtu on kasvatanud ja sugugi Tõllu loosse ei passi.“ Kuigi kirja autor räägib Suurest Tõllust on väga tõenäoline eeldada, et ka Leiger oli toona

unustuse hõlma vajumas. Ometigi on aga mälestus Leigrist elus ka tänapäeval – selle kinnituseks on nii kohanimi Leigri väljak kui Kassaris kiviga sammuv Leigri kuju, värske kogumik Jegard Kõmmuse Leigri lugudega kui ka see artikkel siin.

Eiseni isik Eesti ajaloos on küllaltki oluline. Olles küll oma väljaõppelt pastor jäi talle juba varases nooruses kiindumuseks ajalugu ja rahvakultuur. Selle kohta annavad aimdust tema vaid 19. aastasena kirjutatud "Eesti-, Liiwi ja Kuura maa ajalugu" ning tegevus rahvaluule suurogumis aktsioonide juures. Märkimisväärne on ka asjaolu, et tema koos Jaan Jungiga oli termini „ajalugu“ kasutusele võtu propageerija varasemalt levinud termini „hissooria“ asemel ning soovitusel andjaks Nuustaku alevi ümber nimetamiseks Otepääks.

Nagu pealkirjast ka nähtub keskendus autor peamiselt Suure Tõllu tegelaskuju uurimisel ning Leiger, kui Tõllu vend jäi selles suuresti tagaplaanile, kuid siiski on Leigrile pühendatud omaette osa raamatus. Mitmetes müütides on raamatus esile toodud mitmete veidi

erinevate detailidega, kuid oma juhtmõttelt sarnaseid müüte, mida on räägitud Hiiumaa erinevates osades. Kuigi enamasti me seda ei märka on Eiseni poolt kirja pandud müütide jooned selgelt tajutavad ka tänase päeva käsitlustes Leigrist.

Järgmine märkimisväärne teos Leigri mälestuse elus hoidmise seisukohalt oli Elmar Vrageri „Hiiumaast ja hiidlastest“, mis anti välja 1971. aastal Torontos paguluses. Raamatus oli küllaltki olulisel kohal paljude Hiiumaa kohanime etümoloogia ning nii mõnede pikemad Leigri lood. Samuti pärineb sealt raamatust paljudele tuttav olev Heltermaa kohanime saamislugu. Kui aga kõrvutada Eiseni lugusid Leigrist Vrageri lugudele võib neis näha märkimisväärselt erinevusi esiteks nii ulatuslikult kohanime seostamises Leigriga, teiseks Leigri laste ja naise osas kui ka Leigri ja Suure Tõllu seostes. Siiski on mitmed lood ka märkimisväärselt sarnased Eiseni raamatus olnuga, erinedes üksteisest vaid detailides ja kunstipärastes värvingutes. See läbi võib näha siin järjepidevust. Samuti on näha väikseid erinevusi Jegard Kõmmuse kogutud Leigri lugudega. Kui vaadelda tekke konteksti ja arvatavat raamatu eesmärki on aga selgelt mõista, miks ei sobitu

need kolm teost omavahel. Nii Kõmmusel kui Eisenil on suhteliselt otsene ligipääs oma allikatele ehk siis toona rahvahulgas liikvel olnud lugudele Leigrist või rahvalugudele, mis olid kirja pandud juba varasemalt. Paguluses aga nii laiu võimalusi polnud. Allikalise baasina sai autor kasutada vaid iseenda ja teiste Hiiumaalt lahkunute mälestusi. Kahjutundega peab ütlema, et Leigri tegelaskuju on väga suurele hulgale mandrielanikele võõras kui mitte täiesti tundmatu. Paljud Hiiumaalt lahkujad olid aga põgenemise hetkel alles lapsed või noored. Ometigi on just Vrageri teos olnud ka siinsele rahvale tuntuimaks allikaks Leigri kohta info ammutamiseks. Üsna tõenäoline on eeldada, et ka Leigri kuju valmistamisel võeti Urmas Seliranna poolt „Hiiumaa eeposeks“ tituleeritud Elmar Vrageri raamatust malli. Samuti on vähe usutav, et autor ise aimas oma teose väljavaateid – 1971. aasta ei olnud just ülemäära lootusrikas Eesti taasiseseisvumise ootustes, samuti oli piir Nõukogude Liidu ja Lääne vahel toona tihedalt suletud, nii ka raamatuile. Siiski läks teisiti – kakskümmend aastat peale esmatrüki ilmumist Eesti taasiseseisvus ja nii sai ka raamat vabalt jõuda ka meie lugejateni. Mitte paljudele

raamatutele ei saa osaks plahvatuslik huvi kasv alles kakskümmend aastat peale selle esmailumist, küll juhtus nii aga Vrageri teosega. Esimesed Hiiumaa avalikesse raamatukogudesse jõudnud Vrageri „Hiiumaa ja hiidlased“ tõusid kiirelt „reliikvia“ seisusesse – neid saabus siia väheses koguses. Oma juurte otsimine ja rahvakultuur oli toona aga võrreldamatult kuumem teema kui tänapäeval, sellest tulenevalt jõudsid ka veidi teistel eesmärkidel kirjutatud Leigri lood meieni. Tekib küsimus, millistel eesmärkidel kirjutati „Hiiumaas ja hiidlastes“ Leigrist? Ma pakuksin välja, et autori idee oli säilitada mälestus Leigrist, kui hiidlaste kangelasest, välishiidlaste kogukonna hulgas. Siinkohal tuleb arvestada, et raamatu ilmumise ajaks oli olemas juba arvestatav hulk noori ja lapsi, kes olid küll hiidlaste kogukonna liikmed, kuid kel polnud võimalust saarel elada. Just paadipõgenike mälestuste hoidmiseks ja noorte välishiidlaste mälestuste tekitamiseks olidki konstrueeritud lood Leigrist. Siinkohal ei mängi erilist rolli, kas toona avaldatud lood olid kuidagi seotud rahvalugudega – ühise identiteedi ja kogukonna tunde tekitamiseks võõrsil oli

oluline luua ühise mütoloogilise kangelase kuvand.

Järgmisena mälestus Leigrist materialiseerus – selle tunnistuseks on Leigri kuju Kassaris. Kuju saamislugu on keeruline ja mitmeid käänakuid täis. Alustades selgemast – kuju avati oma praeguses asukohas 27. oktoobri õhtul 1997. aastal. Suuremast meediast läks uudis hiidlaste „rahvuskangelasele“ pühendatud kuju avamisest suuresti mööda, vaid Postimees kirjutas 14. detsembri 1997 lehes kujust kaks tagasihoidlikku artiklit, kus ühes andsid oma kommentaari nii monumentaalkunsti spetsialist Mati Karmin, kuju püstitamise idee autor Urmas Selirand ja kuju tellimise ja hoiustamisega tegelnud Ants Vahtras. Teine artikkel keskendus kuju autori Kalju Reiteli skulptuuridele, eriti tema viimasele suuremale tööle – Leigrile. Postimehe põhjal võib väita, et kuju algne avamine oli algselt planeeritud Lennart Meri visiidiga ühele ajale 1997. aasta augustis. See aga ei saanud teoks vallavalitsuses toppama jäänud asja ajamise tõttu. Nii lasti soodne võimalus tutvustada Leigrit laiemale üldsusele käest ning kuju avati jäiselt külmal õhtupoolikul väikese seltskonnaga.

Kuju autoriks oli tunnustatud skulptor Kalju Reitel, kes on valmistanud Kristjan Raua ausamba Hirvepargis ja „Leinava Ema“ Muhu saarel. Kuju 3,5m kõrge ning valmistatud pronksist. Kuju aines on võetud müüdist, kus Leiger hakkab Saaremaa ja Hiiumaa vahele tammi ehitama, et seda mööda Tõll Hiiumaal saunas saaks käia. Leigri kuju kannab õlal kivi, millel on kaks inimest, kes osutavad erisuundades – seepärast, et kokkuleppele ei saadud, ei sündinud ka kujuga seotud legendi järgi tammi Saaremaa ja Hiiumaa vahele. Samast müüdist on mitmeid üksteisest veidi erinevaid teisendeid, millest ühe järgi läinud Tõllu ja Leigri suhted omavahel halvaks ja seepärast ei ehitatud tammi Saaremaa ja Hiiumaa vahele. Siiski on müüdi motiivid üldiselt suhteliselt sarnased. Hiidlased võtsid kuju vastu

positiivselt või nagu toonane Postimees kommenteerib „ükskõikselt“. Veidi kirgi küttis asukoha valik. Nii Ants Vahtras kui kuju autor arvasid, et kuju sobiks paremini Sääretirpi, kus see seisaks oma müüdile lähemal. Puht pragmaatilistel põhjustel – hirmust, et kuju varastatakse ja müüakse vanarauaks, mis oli toona tavaline praktika püstitati kuju oma tänases asukohas, sest see on kõigi silme all ja nii ei saa kuju kellegile märkamata ka kaduda. Kuju autorile oli enim meeltemööda aga hoopis Leigri kuju püstitamine Leigri väljakule kuhu see algselt planeeritud oli. Postimehe artiklis 14.12.1997 kommenteerib Ants Vahtras:

Kalju Reitel kinkis mulle aastaid tagasi kolmveerandliitri pudeli viskit «Queen Anne». Tänutäheks selle eest, et Hiiumaa võttis vastu tema Leigri kuju projekti. Mina ei joonud tollal viskit ära, vaid ütlesin, et selle teeme lahti siis, kui kuju avatakse. Nüüd on kuju avatud, aga viski on ikka alles. Ma arvan, et enne ei lähe joomiseks, kui kuju saab õigele kohale. Millal see sünnib, ei tea, aga pakun, et kuue-seitsme aasta pärast.

Ühe huvitava faktina tasub märkida, et Kalju Reiteli üheks õpilaseks on Tauno Kangro, kelle ideeks oli Soome lahte Kalevipoja kuju

püstitamine. Kas poleks paslik küsida, kas siin võib näha sarnasusi õpetaja ja õpilase vahel?

Tulles tagasi skulptuuri saamisloo segasemate detailide juurde on üheks selliseks kuju valmimine 1991. aastal ning selle järgnenud hoiustamine Tallinnas, 1994. aastani või teiste allikate järgi 1997. aastani. Laiemalt levinud loo järgi olevat 1994. aastal helistatud kuju hoiukohast Hiiu Maavalitsusse ning ähvardatud, et kui nad kuju kohe ära ei vii lõigatakse see vanarauaks. Kuju toodud see peale Hiiumaale, kus see kuni avamiseni kusagil varju all seisis. Teiste andmete järgi seisnud kuju Tallinnas 1997. aastani ning alles see järel toodud Hiiumaale, kus see mõned kuud seisnud ja see järel ülespandud oma senisesse asukohta. Algselt

oli Leigri kuju planeeritud Hiiu Maavalitsuse kompleksi juurde, kuhu täpsemalt pole päris selge. Samuti selgus intervjuust Tarmo Männiga, et koos Leigri kujuga telliti ka Heltermaa sadamas olev rahvasuus „Ranna Ellaks“ kutsutud naise skulptuur. Samast intervjuust lähtuvalt algas ka kahe skulptuuri tellimise planeerimine palju varasemalt – juba 1980. aastate keskel. Siit jäävad aga õhku mitmed küsimused meie Leigri skulptuuri kohta – esiteks millal see valmis, teiseks millal ja millest tuli idee üldse rajada Leigri skulptuur, kolmandaks mis põhjustel jäi kuju Leigri väljakule püstitamata ja neljandaks kus veetis kuju vahepealsed aastad enne püstitamist?

Kokkuvõtteks ei taha ma mitte väita, et on olemas „õigemaid“ või „väärmaid“

rahvalugusid Leigrist, küll aga püüdsin ma näidata, et Leigri lugudel on rohkem erinevatest ajastustest pärinevaid kihistusi, mille järjepidevusest enamik meist tihti peale endale aru ei anna. Samuti ei taha ma kuidagi halba varju heita Elmar Vrageri „Hiiumaale ja hiidlastele“, vaid juhtida tähelepanu, et iga taolise loo tekkekonteksti üle tasub mõtiskleda. Leiger on Hiiumaa kogukondliku kollektiivse mälu vaieldamatu osa, mis elab edasi ka tänapäeval, kuigi see võib tunduda meile ajutiselt suikuvana. Selline mäletamine kord on – et midagi mäletada, peame me midagi unustama, kuid see ei välista, et peagi unustatu taasmeenub.

Mälestusi kodusaarelt

VII osa, Algas 2012 aasta mai „Kassarimaas“ nr 31

August Kubja

Kärdla.

Suurem osa Hiiumaast oli mul nüüd teada, aga siiski küllaltki suur osa veel täiesti tundmatu. Kärdlat ja selle ümbrust õppisin tundma 1917.aastal, kui esimest korda Kärdlasse kooli läksin. Käina-Kärdla maantee algab Putkaste mõisa põllult, läheb üle Umpsu välja Tedrekoplist läbi Nõmba mäele, edasi läbi Nõmba ja Tubala küla Kärdlasse välja. See ümbrus oli samuti omapärane, kusagil mujal saarel ei olnud sellist enne näinud.

Umpsu väli oli lage karjamaa, kus kilomeetrite kaugusele võis näha. Tedrekoppel oli sooheinamaa, mida nõörsirge maantee läbistas kuni Nõmba küalani. Nõmba ja Tubala küla asusid kõrgel seljandikul, nende külade vahel kasvas männik, mia kandis Nõmba männiku nime. See seljandik tõusis oma kõrgpunktile Tubala külast Kärdla poole üle oru kuni Palade nõmmeni ja Palu kuusikuni. Kõige ilusama vaate sellest sai Palu kiriku tornist, kust avanes vaade Kärdla linnale, merele, üle Hiessaare, Palu küla ja üle sisemaa metsade. Palu kiriku torn on tähtis meremärk ja seda hoiti korras viimasel ajal

Eesti Vabariigi Veeteede valitsuse poolt.

Tahkuna.

Kõige viimane saare osa, mida tundma õppisin, oli Tahkuna poolsaar. Oli ilus maikuu pühapäeva hommik aastal 1919, kui rühm Kärdla koolipoisse otsustas teha ekskursiooni Lehtmale ja Tahkunale. Meie tee läks alguses Kärdla-Kõrgessaare maanteed mööda kuni Kroogi metsavahi juurde, sealt keerasime tee, mis viis meid Lehtmale. Lehtma sadam oli purustatud ja põletatud. Lehtmast läksime Lõimastesse – kolm kilomeetrit lääne pool -, kus oli asunud Esimese Maailmasõja aegne Vene kindlus, siis läksime vaatama Tahkuna kindluse varemeid ja majakat. Ronisime üles majaka otsa ja avar silmaring oli meie ees. Palja silmaga me ei näinud ühtki laeva merel, siis majakavaht andis meile suure pikksilma ja näitas meile suuna, kuhupoole pidime vaatama, ning leidsime merel kolm Inglise sõjalaeva, mis sõitsid Soome lahele Tallinna poole. Lääne poole paistis Kõrgessaare ja Reigi kiriku torn, aga Kärdla ei paistnud. Tagasi Kärdlasse tulime

Lõimaste, Lehtma ja Taresta randa mööda.

Sellega oli Hiiumaa lõplikult vallutatud. Nagu iga saare osa on omapärane, nõnda ka saare linn Kärdla oma voolavate allikate, rohelse ja lilledega – idülliline aedlinn. Kord tahtsin proovida, kui tugev surve on allikaveel ja pidasin Aia tänaval oleva allikavee toru otsa käega kinni. Vesi surus end varsti toru otsa ning käe vahelt välja, aga selle surve all vesi muutus sogaseks, savikarva halliks. Vesi pidi saama alati voolata.

Tallinna.

Veel samal suvel külastasin esimest korda pealinna Tallinna. Reisilaev “Hiiumaa”, mille esmakordsel vaatlemisel ma olin oma suu lahti unustanud, viis mind Haapsalusse ja tõi Heltermaale tagasi, aga Lilli ei olnud enam kokaks, sest vahepeal oli ta haigestunud ja surnud.

Tallinnas viibisin ühe nädala, korter oli Paldiski maanteel, seal, kus Telliskivi tänav ühines maanteega. Korteriproua tuli mulle teejuhiks kaasa ja läksime Paldiski maanteed mööda, siis üle Toompea Jaani kiriku juurest läbi, jaani tänavat

mööda Viru tänavale. Seal lahkus ta minust ning jättis mind omapead liikuma. Tagasi tulles ostsin endale raamatukauplusest Tallinna linna plaani ja siis polnud enam teejuhti vaja. Kõndisin kogu aeg linnas jala ringi. Kadriorgu sõitsin trammiga – tol ajal oli mootortramm. Peetri platsil oli keiser Peetri ausammas ja Vene turul ikoon. Tutvusin südalinnaga, Toompea, sadama ja Kadrioruga. Armsateks paikadeks jäid Kadriorg ning Toompea Patkuli trepp. Linna minnes ja linnast tulles oli puhkepaik Linda mäel. Pika Hermanni tornis ei käinud, sõdur oli lossivärvavas püssiga vahis ja teda tülitama ei läinud. Sealt möödudes vaatlesin torni ja selle otsas lipu lehvimist.

Teine Tallinna külastamine toimus mõned aastad hiljem ja kestis poolteist aastat. See oli kaitseväge teenistus, mille jooksul võisin põhjalikult tutvuda linna ning selle ümbrusega.

Toompea vahtkonnas olles oli mul mitu korda kohuseks heisata Eesti sini-must-valge lipp Pika Hermanni torni lehvima. Ilus oli vaadata, kui lipp kerges hommikutuules laineliselt voogama hakkas ja kui mõni suurem lainevoog lipult õhku läks, andis ta kerge laksatuse, nagu mänglev kala, kes pinnalt tõustes sabaga laksu lööb. Neil ilusail varahommiku

tundidel pärast lipu heiskamist lasksin silmad libiseda üle ümbruse. Nagu alateadlikult libisesid silmad alati mere poole.

Tallinna laht, Naissaar, Aegna; vaikselt liuglevad kalameeste valgete purjedega paadid; vahel oli näha valgeid reisiaurikuid, kas tulles Helsingist, Stokholmist, Stettinist või väljumas sadamast sinna. Mäletan neid laevu: „Ebba Munk“, „Ariadne“, „Stettin“, „Kalevipoeg“. Siis Hiiu- ja Saaremaa ühendust pidavad reisiaurikud. „Greenen“ oli kaugelt tuntav, sest see oli esimene reisilaev, mida minu poisikesesilmad nägid, millel võisin viibida isa käekõrval ning mida esimesena nägin väljuvat Heltermaa sadamast. Valgete purjedega rannasõidulaevad, kaubaaurikud ja pobisevad mootorpaadid – see oli lahe pilt.

Aegnast edasi Rohuneeme, Viimsi rand, Kose, Lasnamägi, Ülemiste järv, Valdeki, Männiku, saku, Nõmme, Pääsküla ja nende taga kauge Harjumaa tagala, millele ei teadnud nime anda. Rannajoonele jäid: Suurupi, Rannamõisa, Harku järv, Rocca al Mare ja Kopli poolsaar. See oli välisring, mida võis ära tunda ja nimetada.

Sisemise ringi moodustasid: Kopli laht, Veski mägi, Seevaldi mets, Lilleküla,

Kadaka tee, Rahumägi, Tondi, Kristientali heinamaa, Viljandi peajaam, Lasnamäe veerg ja Kadriorg. Siis algas linn, mis tornist vaadates oli selgesti tuntav. Mere poole jäi Balti jaam, Rannavärvamägi, Kalamaja linnaosa, Kalarand ja sadam laevadega. Narva maantee, Tartu maantee, Pärnu maantee ja Paldiski maantee jagasid linna ülevalt vaadates osadesse, mida võis üksikult uurida.

See oli vaikne idülliline rahuaeg, mida mõned meie riigi ministrid arvasid kestvate igavesti ...

Viimati külastasin Tallinna suvel 1944. Pika Hermanni tornis lehvis võõras lipp, linnaosa, mida Narva poole suunduv raudtee ümber piiras, oli täiesti maha põlenud. Raudtee tänaval oli ainult kaks maja nagu imekombel põlemata jäänud. Harju tänav oli läbipääsematu rusudehunnik. Lennuki tänav kogu ulatuses maha põlenud – ja nagu saatuse pilge, ainult kaks maja seisid üleval, väike puumaja nr.13 ning vastas üle tänava natuke suurem kivimaja. Maja, milles Tallinnas viibides olin alati peatunud, oli pommidest purustatud ja pidin otsima endale uue maja ööbimiseks. „Estonia“ oli purustatud, turg oli tühi ja suvine kerge tuul kandis üle turu rusude alt

tulevat kõdunevate laipade lehka.

Viibisin neli päeva Tallinnas. Sain sabas seismise ning pika ootamise peale osta kaks taskurätikut ja ühed puutaldadega naistesandaalid. Nii vaeseks olid jäänud pealinna ärid. Oli

mitmel pool väljakaevamisi, vaskjuhtmed kaevati maast välja ja viidi ära., raudjuhtmed pandi asemele, kellelgi ei olnud enam õigust keelata ega käskida.

See surus raske õhkamise südamest ja pani mõtlema. Vanem õde oma mehega oli

lahkunud veebruarikuus Tallinnast Soome. Noorem õde lahkus aprillis oma perega Hiiumaalt Rootsi. Tume aimus jäi südamesse, võib olla tuleb endalgi põgeneda...

JÄRGNEB

Kui hiidlased käisid Pärnu lahes

räime nõudmas

Olaf Esna

Vanasti olid jäämineku järel kevade kättejõudmise kuulutajad Kabriste (Sarna) ja Uulu-Tahkuranna alla tulnud hiidlased.

Millal said hiidlastest Pärnumaal kevadekuulutajad? Umbes 300 aasta eest, kirjutas H. Isak kirjatükis "Liu kalur jutustab" (Pärnu Kommunist, 1962). Umbes 1875. aastal, kui Mihkel Elson Käinast asetas Kabriste küla alla merre esimese räimemõrra, pakkus Kaljo Pumbo artiklis "Pärnu räimest sai Hiiu silk" (Pärnu Kommunist, 1985). Ajalehes Teataja ilmus 1939. aastal lugu "60 aastat hiidlaste silgupüüki Pärnu lahes".

Tegelikult on täpne ainult mõrrapüügi algus, sest ilmselt käisid hiidlased siin varem võrkudega püüdmas, nagu võib välja lugeda Hendrik Tootsi artiklist "Hiidlased kaugpüügil Pärnu lahes" raamatust "Eesti kalanduse minevikust II" (Stockholm, 1985): "Tähtsam rändpüügipaik oli neile Pärnu laht, kus nad käisid kevadist kuderäime püüdmas. Kaugemas minevikus püüdsid hiidlased kodukedratud ja -

kootud võrkude, hiljem vabrikulõngast kootute ja veel hiljem masinal kootud võrkudega."

Hiidlaste teekond Pärnumaale

Hiiumaa vetes oli kevadel räime niivõrd vähe, et nende pärast ei tasunud paati vette lükata. Seepärast tuldi räimede kaugpüügile Pärnu lahte, kus Uulu ja Tahkuranna poolses küljes nõudsid kalu Emmaste, Jausa ja Luguse küla mehed. Audru rannikumeres kalastasid Käina ümbruse ehk Kaigutsi, Nõmme ja Vaku küla kalurid.

Hiidlaste kevadine teekond Pärnu suunas algas varsti pärast Väinamere jääst vabanemist, tavaliselt kas aprilli lõpus või mai alguses. Selleks palgati sobiv rannasõidupurjekas. Aastaid oli see kaljas Vilko (17,51 x 5,64 x 1,94 meetrit), mille 1910. aastal oli Saaremaal ehitanud laevameister J. Prass. 1937 paigaldati alusele AS M. Seileri vabrikus valmistatud ühesilindiline pooldiiselmootor.

Aastaid kuulus kaljas laevaseltsile, mille moodustasid viis Onno-nimelist Emmaste meest. 1940. aastal laeva

natsionaliseerimise ajal kuulusid omanikeringi ainult Julius ja Mihkel Onno ning Priidu Meiusi.

Alus tuli kokku lepitud ajaks Puulaiu reidile ja jäi umbes viie kilomeetri kaugusele rannast, kus paadiseltsid, mis tavaliselt koosnesid neljast mehest, laadisid kogu kaasavõetava kraami pardale.

Laevale paigutati kodus parandusel olnud mõrrad, toiduvaru, varuriided, tühjad silgutünnid, õlleankrud ja kõik muu, mida läks vaja mitmekuulise kodunt äraoleku ajal. Toiduainetest võeti kaasa kartulid, leib, leivajahu, või, liha, õlu ja kojusõiduõlle valmistamiseks linnased.

Ühel kenal kevadhommikul alustasid paadid Puulaiust teekonda Pärnu poole. Paatides võeti toitu kaasa ainult mõneks päevaks, samuti veidi muud varustust, vahel täiesti korras mõrraliitki. Sest laeva kohalejõudmine võis jää- ja ilmaolude tõttu venida ja kui paadid varem kohale jõudsid, said nad kohe mõrraliidu püügile asetada. Kaasa sõitis ka kokk (koka). Esimese päeva õhtuks jõuti tavaliselt Kuivastu sadamasse, kus

ööbiti kas paatides või tuttavate pool ja prooviti kaasavõetud märjukest.

Järgmisel hommikul võeti kurss Pärnule, kuhu jõuti teise päeva õhtupoolikul.

Hiidlaste räimepüügi korraldus

Luiskama Jaopi ehk Jakob Krausi meenutuste alusel koostatud skitsil "Eesti kalanduse minevikust I" (Stockholm, 1984) oli hiidlastel Sarna all kolm mõrrasihti. Audru mõisnik oli oma laheosa jaganud sihtideks. Iga sihi laius oli 70 sülda, mida tähistati vaiaga, mille otsas oli must tuust. Kevadel rentis Audru mõis välja 50–60 sihti. Igaühe eest tuli mõisale maksta 35 rubla. Hiljem jagasid kalapüüdjad rendisumma omavahel ära.

Kui hiidlased hakkasid Sarna rannas mõrdadega räime püüdma ja alati mõisale korralikult maksid, tegi Audru parun Pilar von Pilchau omalt poolt hiidlaste kalastamisele soodustusi. Ta laskis ehitada mitu rookatusega maja, mille kasutamise eest pidi hiidlased mõisale eraldi tasuma. Maksta tuli veel küttepuid ja mõrravaiade eest, kui neid oli tarvis juurde muretseda.

Eesti Vabariigi maareform kaotas mõisnikud ja Audrust sai riigimõis. Hiidlased ostsid need majad koos umbes poole kilomeetri pikkuse

rannaribaga. Iga hoone juurde (hiljem oli maju viis) kuulus lapike kapsamaad.

Enne kui hiidlased Pärnu lahes mõrdadega räimepüügi kasutusele võtsid, püüti siin merehõbedat võrkudega (muttidega) ja hiidlaste uuendusliku püügiviisi peale algul ehteestlaslikult muiati.

Kui hiidlased mõrdu nõudmas käisid ja nende loomused ületasid kordi võrgumeeste saagi, hakati kukalt kratsima.

Kui see kordus järgnevatel aastatel, hakkasid kohalikud kalurid hiidlaste eeskujul mõrdadega räime püüdma ja mõne aja pärast toimisid niimoodi kõik Pärnu lahe kalamehed.

Seda kinnitab kunagine Jahta esimees Mart Laagus artiklis "Räime "sehvtimehed" Pärnus": "Sajandi lõpul oli võrgupüük asendatud palju saagirikkamate räimemõrdadega."

Hiiumajad

Esimesed niinimetatud hiiumajad ehitati ümarpalkidest, ristnurga, savipõranda ja rookatusega. Hoones ei olnud ahju, pliiti, korstnat ega aknaid. Valgust andis kirvelaudadest tehtud puuhingel (sagaratel) avatud uks.

Köökigi polnud. Selle asemel oli õues pooleks saetud paadist meisterdatud paargu.

Kahe suure kivi vahel raudpajas keetis kokk toitu. Koka tasuks oli igalt paadiseltsilt ehk paatkonnalt tünder silku ja veidi rahapalka.

Hiiumaja sisustas pikk laud, mille mõlemal pool olid pingid: üks ühele, teine teisele paatkonnale. Hilisemal hiiumajal oli juba lõõriga pliit ja korsten ning väike, kolme ruuduga aken.

Kala, mis oli kõige tähtsam igapäevane toit, saadi kohapealt. Kui paadiselts koosnes sama pere meestest, oli kogu toit loomulikult ühine. Kui seltsi moodustasid mitme pere mehed, olid kala, kartul ja leib ühised, aga või, liha ja õlu tulid igaühe isiklikust tagavarast, kuigi toitu valmistati ja söödi koos.

Toit toodi lauale kadakapuust kappadega ja söödi puulusikatega. Kartuleid võeti kapast puuorkidega, leiba lõigati omatehtud pussidega. Magati seinä ääres maas kas õlgedel või pillirool.

Varahommikul enne merele minekut rüübati õlut, mis oli külmast hoiuruumist võetuna tavaliselt õige külm. Õlu tehti suupärasemaks ja soojemaks tules punaseks aetud rauatükiga, millega kapp lastud õlu hästi läbi segati.

Õllest veel niipalju, et see meelitas randa rohkesti inimesi ootama. Oli ju teada,

et igas paadis oli ääreni täis õllevinku märjukest, mille kohta öeldi "toop ja mees".

Räimepüük

Kui laev lõpuks kohale jõudis, lossiti see kiiresti tühjaks. Toiduained, õlu, rõivad, isiklikud asjad viidi majadesse, tühjad silgutünnid varju alla ja mõrrad niipea kui võimalik püügile.

Lossimise tegi väga ebamugavaks see, et laev seisis rannast kaugel ja paatki tuli jätta merre ligi 100 meetri kaugusele ja kogu kraam sellest ümber laadida väiksemale lootsikule-lodjale.

Mõrrad kinnitati püügile vaiadega, mis rammiti merepõhja kätejõul. Mõrra kõrgus oli tavaliselt 2,5–3 meetrit ja ühe liidu tiiva pikkus kuni 140 meetrit. Liidu merre paigutamiseks oli vaja 22 vaia.

Mõrraliidud paigutati üksteise järele ja nii moodustusid neist kilomeetritepikkused rivid. Vilunud mehed panid ühe liidu mõrdu sisse päevaga.

Purjepaatide ajastul ostsid pea kogu saagi püügikohal vaheltkauplejad ehk sehvtimehed. Niimoodi käis see Eesti riigi loomiseni. Mootorpaatide kasutusele tulekul hakkasid püüdjad juba ise oma saaki Pärnusse viima ja seal kas talumeestele või

Foto tagaküljelt:

Hiidlased Pärnu lahes Sarna rannas Hiiumaale kala tootmas: wasakul räimemõrra weest väljawõtmine, või nii ütelda "räime nõudmine", tagaplaanil 60-aastane hiidlane Saarna, kes eluaeg on käinud Pärnu lahes Hiiumaale solakala püüdmas

Sarna rand (Lindi küla?) Audru vald 1936?

Foto Rahvusarhiivi andmebaasist

vaheltkauplejatele turustama.

Mõnikord juhtus, et suuremate saakide korral ei leitud ostjaid ja räimed tuli merre tagasi kallata. Oli juhtumeid, kui mõrrapära oli nii tihkelt räimi täis, et mehed ei jõudnud seda veepinnale tõsta. Siis tuli mõrrapära kaasas oleva vikatiga katki lõigata. Saak läks loomulikult kaotsi ja

mõrda tuli parandada, aga parata polnud midagi.

Seepärast jäeti vahel – kas enne tormi tulekut või väga suurte saakide puhul – mõrrapära avali, et räimed saaksid välja ujuda. Loomus läks kaduma, kuid vähemalt mõrd jäi terveks.

Hiiu "spetsiaalsilgu" valmistamine

Hiliskevadel, kui turunõudlus hakkas vähenema ja räumehinnad kukkuma, tuli hiidlastele meelde kodusaare rahvas. Nüüd toodi kogu loomus kaldale ja 20–30 (vahel enamgi) kohalikku naist olid ametis räumede puhastamise ehk rappimisega.

Rappija sai iga räumemöödu eest tasuks kuus senti. Möödus oli tavaliselt 250–300 räume. Kärmas rappija puhastas tunniga kuus kuni kaheksa möötu räume. Seitsmetunnise tööpäevaga käis tema käest läbi üle 12 000 ja 12tunnise tööpäevaga üle 21 000 räume. Nobedate näppudega naise päevateenistus ulatus viie ja enamagi kroonini.

Rapitud räumed pandi kuivama võrkraamidele, kus neid kuivatati päev – poolteist. Seejärel soolati kalad püttidesse, kuhu mahtus 100 kilo räume, millele lisati 32 kilo soola. Soolvett ei tilkagi.

Raske kivivajutise all andis pooleldi kuivatatud ja soolaga segatud kalake mõne aja seismise järel isegi vajalikul määral soolvett. Nii tehti kuulsat Hiiu "spetsiaalsilku" (räume).

Sellise silgupüti sai kalur Hiiumaal maha müüa 20 krooni eest (1936. aasta

hindades). Kiloviisi müües oli hind 15–20 senti. Põhiline müügikoht Hiiumaal oli Kärkla, aga ostjaid leidis mujalgi.

Niimoodi soolasid hiidlased tünnidesse kevadist kuderäume. Jaanipäeva eel, kui hakkas õitsema rukis ja põllupeenral sinetama rukkilill, püüdsid mõrrad ainult väikesi siniseid ja kõhnu "rukkiõitsräume". Selliseid polnud mõtet püüda ja soojenenud vesi hakkas mõrralina kahjustama.

Nüüd hakati mõrdu merest võtma. Samal ajal pandi käärima kojusõiduõlu. Mõrratiivad ja karjaaiad kuivatati ja puhastati adrust (lamust). Sama tehti mõrdadega. Ühtlasi neid kontrolliti ja tehti kindlaks, kui palju need remonti vajasis. Seejärel sikutati merest välja mõrraviad. Selleks kasutati ketist troppi, paati ja meeste raskust.

Mehed kogunesid paadi ninasse ja vajutasid selle nii madalasse kui võimalik, siis kinnitati tropp ümber vaia. Seejärel läksid mehed ahtrisse ja hakkasid paati pikisuunas õõtsutama. Paat toimis kraanana ja tõstis vaia merepõhjast üles.

Maale toodud viad puhastati savist ja laoti püstkuhja. Korrastatud mõrrad ladustati järgmiseks aastaks hiiumajadesse.

Seejärel saabus Vilko ja kõik toimus kevadisele vastupidises järjekorras. Laeva lastiti silgutünnid, koju viidavad püünised, muu varustus ja Pärnust ostetud kraam, mis paatidesse ei mahtunud.

Hiidlaste ärasõit

Laeva lahkumise järel keerasid paadid vöörid Hiiumaa suunas. Lahkumine Sarna rannast oli kurb nii minejatele kui jääjatele. Aastakümnetega olid kahe rannarahva vahel välja kujunenud väga sõbralikud suhted. Mõnest perest oli siin kalapüügil käinud lausa kolm põlvkonda.

Hiiumaale oli siit verevärskenduseks kaasa viidud nii mõnigi noorik. Ainult ükski hiidlane polnud oma saart reetnud ega Pärnumaa randa maha jäänud. Üksnes 1935. aasta kevadel oli üks Hiiu taat meelega maha jäänud ja Sarnal suvitanud-talvitanud ja majade eest hoolitsenud.

Üks hiidlane peaks olema maetud Audru surnuaiale. Vanem kalur Juhan Pahk oli seisnud paadi ahtris ja püüdnud kinni haarata maalemineku lodjast, kui suur paat sellest mööda libises. Mees kaotanud tasakaalu, kukkunud vette ja vajunud põhja. Kui paadikaaslased suure paadiga tagasi jõudsid ja ta välja tõmbasid, oli mees juba

uppunud. Ilmselt on temaga seotud rahvajutt sellest, kuidas hiidlased oma kaaslast matsid. Üks neist ulatanud Audru kiriku kellamehele toobise viinapudeli rüüppamiseks ja öelnud: "Näh, lase kell lärada, et Hiiumaale ära kuuleks!"

Hiidlased võeti kohapeal niivõrd omaks, et kui nad alustasid ühes mahajäetud rehes jumalateenistusi, hakkas Audru kirikuõpetaja pühapäeviti neile seal jumalasõna kuulutamas käima.

Palvuse ajal istusid mehed rehe põrandal õlgedel. Kohalikud kutsusid seda rehte Hiiu kirikuks. Kui kirikuõpetajat ei olnud, luges keegi vanem hiidlane kaaslastele piiblit ja ütles lauluraamatust ette ridu, mille järel lauldi.

Soojadel kevad- ja suveõhtutel kogunesid ümbruskonna noored hiidlaste elupaika. Hiiuaedakus tantsiti ja lauldi lõõtspilli saatel ning mängiti ringmänge. Loomulikult mekiti hiidlaste märjukest ja

kuulati nende nalju ehk konksuga pilajutte.

Seepärast oli hiidlaste ärasõidu ajal näha pisaraid ja hiidlastele lehitati veel kaua pearättidega. Tavaliselt püüdsid hiidlased koju jõuda enne jaanipäeva.

Hiiu räimepaatide arv Pärnu lahes on aegade jooksul varieerunud. Oli aastaid, kui siin käis üle 30 paadi, hilisemal ajal piirduti kümme-kümne paadiga.

Osa kalureid hakkas koduvetes püüdma hinnalisemaid kalu, nagu näiteks angerjat, koha, haugi, osa leidis tasuvamat tööd muudel aladel.

Pärnus oli sissetulek ebakindel. Rikkaliku saagi korral langes räime hind allapoole tasuvuspiiri. Kehvema saagi aastatel oli hind küll kõrgem, aga tulu saadi ikkagi vähe. Heal aastal teenis kalamees 1500–2000 krooni.

Räimepüük vastasrannas

Põhiliselt on kõik autorid uurinud hiidlaste kalapüüki Audru ehk Sarna rannas.

Hoopis vähem on teada hiidlaste tegevusest Uulus-Tahkurannas.

Jakob Krausi mäletamist mööda püüti sealgi räimi mõrda, aga vaid kolme paadiga (Harald Mikson, "Räimemõrrad"). Räim olevat merepõhja iseloomu tõttu eelistanud just vastasranda.

Räimepüüki Uulu rannas on puudutanud oma esikromaanis "Soolased tuuled" kirjanik Ain Kalmus ehk Evald Mänd (1906–2002). See romaan ilmus ajalehes Eesti Sõna joonealusena 1942, raamatuna 1944 juunis. Uustrükid ilmusid 1946 Vadstenas ja 2001 Tallinnas kirjastuse Eesti Raamat "Mereromaani" sarja esimese teosena.

Millal hiidlaste kaugpüük Pärnu lahes lõppes, olen kuulnud, kuid ei mäleta.

Igatahes lõpetasid uus võim ja muutunud olud pikaajalise traditsiooni. Hiiumajad püsisid siiski kauem ja ühes neist olen käinud rändkino seansil.

Artikkel on pärit ajalehest „Pärnu Postimees“ 31.01.2015

Vanaema virk ja lahke, vanaisa töökas ja julge.

Hanikatsi Marju

s.1938

Minu vanaisa Priidik Hanikat sündis 1884. aastal Hanikatsil, Priidu ja Leena üheteistkümnelapselises peres. Tütred oli 8 ja poegi 3. Neist tummad olid neli tütart ja üks poeg – Priidik.

Priidik õppis Vändra kurttummade koolis. Peale kooli lõpetamist tuli kodusaarele tagasi, sest temast pidi saama järgmine talu peremees.

Minu vanaema Julie Sarapuu oli sündinud Emmastes. Tema käis Saaremaal Leisi kurttummade koolis. Peale seda töötas Uuemõisa mõisas kokana.

Kuna ka vanaisa õde töötas Uuemõisas, viis ta vanaisa ja vanaema kokku. Koos hakati elama Hanikatsil, kus abielluti 1914. aastal.

Kurttummade koolis, kus nad olid õppinud, õpetati küll kõike, mis eluks vajalik. Ei olnudki õieti tööd, mida nad ei osanud teha. Kõik, mis majas oli, lauad, toolid, puust sohva, puust voodid – kõik oli vanaisa enda tehtud. Eriti ilusad olid tammepuust laud toas ja tammest kummut.

Ostetud oli ainult puust raamiga peegel.

Põllutööriistad – reed, vanker, vähevanker ja puust toobrid, ämbrid, pütid olid tema tehtud. Ka kingsepatöö ei olnud talle võõras. Oma pargitud nahkadest sai kõike. Kõike pidi ise tegema liistudest puutikkudeni, millega taldu alla lüüa. Nahku tuli ikka ise parkida. Selleks pandi nahad vaheldumisi pajukoortega suurde tünni. Igal õhtul pidi seal jalgupidi sõtkumas käima. See kestis vast 3-4 nädalat kuni nahad valmis said. Pargiti ka lambanahku. Selleks määriti nahkadele rukkijahu taigent ja pandi vette, soola pandi ka. Neist nahkadest sai õmmelda kasukaid, veste, susse. Vanaisa valmistas ka puukingi, mis olid meie jalavarjudeks kevadel, suvel ja sügisel. Talveks õmmeldi riidest pätid. Selleks õmmeldi villastele sokkidele riidest pealsed. Nahast tallad pandi alla ja soojad nad olid! Oli niisugune aeg ka kui osta ei olnud midagi ja ega raha õieti ka polnud. Kuid tegemist jätkus. Ma ei mäleta aega, millal vanaema oleks istunud käed süles. Tema kõrval olles, tahtsin ka ise midagi teha ja seda mulle ka õpetades lubas. Talviseks

tööks oli peale loomade toimetamise villa kraasimine, ketramine ja kudumine. Kraasimisega sain hakkama, kuid ketramisega oli raskem, sest lõng pidi olema ühtlane. Sellest kodus vanaema kangast, millest meile riideid õmbles. Kudumise ja heegeldamise sain enne selgeks kui kooli läksin. See oli nii huvitav, oma kätega endale midagi valmis pusida. Lõngade värvimiseks kasutasime lepa koort ja taimi, millega sai värvida. Naistepuna oli üks neist.

Oli veel üks tore töö, mida Helmi mulle õpetas, see oli ristpistes patjade tikkimine. Värvide kippus väheks jääma, aga hakkama saime.

Tähtis töö vanaemal oli söögi tegemine. Toiduainete valik ju suur ei olnud. Põhiliselt ikka kartul, kala, liha, juurviljad. Kala ja liha olid soolatud ja kuivatatud. Suvel oli joogiks hapupiim, millest ka podi tehti. Hapupiimasse pandi leiba ja nii seda söödi. Piimast pidi võid tegema, sest selle sai müüa. Talviseks joogiks pärnaõie, nurmenuku ja palderjani tee. Magusat sai suhkrupeedist, millest siirupit keetsime. Kohvi valmistati ka kodus. Selleks küpsetati krõbedaks suhkrupeedi ja

porgandiviilud, otra või nisu, tammetõrusid. See röstiti ja jahvatati käsikiviga. Kõik, mis vanaema valmistas oli hea ja maitsev, kõht ei olnud tühi küll kunagi. Mis on juust ja vorst, sain teada siis, kui juba mandril elasin, aasta võis olla 1956. Rääkimata kommidest ja muudest maiustest. Aga olid maasikad metsast, õunad, millest moosi tehti, küll ilma suhkruta, aga maitstes ikkagi.

Saabus aasta 1945 ja oleksin pidanud kooli minema, kuid ei mäleta, miks minna ei saanud. Kas puudus mõni riidetükk või jalavarjud, võimalik ka mõni muu põhjus.

Tuli aasta oodata ja 8.aastasena kooliteed alustada. Lugema olin õppinud raamatust „Väike pildi piibel“, seal olid teistsugused tähed, aga Aabitsast õppimisega raskusi ei olnud.

Kooli pidin minema Kassaris ja elama hakkama vanaisa õdede juures. Kassaris elasid vanaisa kolm õde: Helene, Marie ja Olga, kes olid kurtummad. Nemad tegelesid käsitööga: õmblemise ja kudumisega. Korraldati nii, et Olga hakkas elama Hanikatsil ning mina õdede Helene ja Marie juures. Algul elasin Kanepajal, kuid enne kevadet pidime kolima Varjule. Seal meeldis mulle rohkem, sest kalmistu kabeliga olid

lähemal, käisin seal sageli. Siis oli sinna maetud vanaisa ema Leena Hanikat, hiljem Olga ja teised õed, nüüdseks juba minu vanaisa ja vanaema.

Kuna talved olid siis päris talved, mered jäätunud, käis vanaisa mind Kassaris vaatamas, toitu toomas ja vahest viis koju nagu koolivaheajal. Juhtuski nii, et kui mina olin koolivaheajal Hanikatsil, suri Olga, kes oli mulle väga lähedane. Ta oli väga usklik inimene nagu ka kõik teised pereliikmed. Istusin tema voodi ees ja nutsin. Enne kui ta suri, ütles, et ära nuta, me näeme seal üleval. Nii möödus minu esimene kooliaasta, suvi Hanikatsil, mis oli ja jääb minu kõige armsamaks koduks.

Järgmisel sügisel pidin koolis käima hakkama Seebalt. Seal olid Õie, kes käis vist 7.klassis, siis tema vanaema Loviise ja vanaisa Anton. Teises maja otsas elasid Eduard ja tema abikaasa. Oli ka koer Muri. Esikülas, kus elasid, võis minna kooli mitut teed pidi. Mulle meeldis kõige rohkem Kassari mäe kaudu, siis oli ikka mägi, kust paistsid laiad ja minu kodu Hanikatsi. Paistsid ka kõik Mäealuse majad, sest metsa polnud ees.

Esimeses klassis oli meil vist üksteist õpilast: Laine Kibus, Laine Elmi, Malve Kibus, Vilja Oolmets, Siiri Oolmets ja

mina, Hanikatsi Marju. Puisse oli ka Arvo Kääramees, Neemi Mölder, Taidus Linikoja, Udo Kõrv, Väino Jõpiselg. Kooli sisseelamine ei olnud sugugi kerge, kui olid elanud üksikuna ja eraldatuna mere taga. Aga õpetajad olid need, kelle abi oli alati lähedal, ka vanemad õpilased nagu Vaike Vaku ja Õie Kask. Õpetajad olid: direktor härra Loomets, proua Loomets ja õpetaja Johanson (Nittim). Ühes kirjatehnika tunnis pidime kirjutama: minu ema nimi ja isa nimi. Ema nime teadsin, see oli Saara. Isa nime ei teadnud ja kirjutasin vanaisa nime Priidik. Minu juurde astus õpetaja Johanson ja ütles, et minu isa nimi ei ole Priidik, see on Lembit. Nii edasi kirjutasingi. Küsida polnud kelleltki, rohkem ma sellele ei mõelnud. Õppida ei olnud raske, peale õpetajate ei olnud kedagi, kes oleks õpetanud või kontrollinud. Ainult tunnistusele pidi vanaisa allkirja panema.

Tagasi mõeldes olen õnnelik, et minu kooliaeg algas just selles koolis ja just nende õpetajatega. See eriline austus nende vastu, eriti vana Loometsa, aga nad kõik olid erilised. Selles majas on nüüd muuseum, aga Loometsa hõng ei ole sealt kuhugi kadunud.

Veebruar 2015

JÄRGNEB

Peetri-Mihkli kodumaja

Laine Kõrv

s.1924

Seisan mõtteis vana talumaja avatud õueväraval. Vasakule jääb talvel metsast toodud okste hunnik, mis tuleb suve jooksul pliidipuuks raiuda. Siis suitsaun ja paargu ühe kivikatuse all. Sauna kolm seinat oli palkidest, paargu seinad olid raudkividest, samuti sauna ja paarguvaheline sein oli kividest. Sauna sisenedes oli ees riietusruum, akna all kapp riiete jaoks ja seinat ääres pink istumiseks. Sauna minnes oli paremal pool keriseahi, mille ees suur pada vee jaoks. Vett soojendades sai soojaks ka keris. Kerise kõrval oli saunalava vanniga vihtade jaoks, lava ees külmavee toober. Akna all otsaseinas ja lava ees olid pingid ja puidust vannid, milledes end pesime. Ka oli veel taga nurgas toober tuhaleelisega, mida lisasime kõvale kaevuveele juuste pesemisel. Vee võtmiseks oli kibu või kopsik. Sauna põrand oli laudadega kaetud ja tuli katla alla süüdati muldpõrandal.

Paargul lage ei olnud. Paargu sees toetas üks palk neile kivist seintele ja selle palgi küljest rippusid alla ketid, millede otsades olid konksud ja selle konksu otsa sai

riputada katla. Neid kette/konkse oli kaks. Paargus keedeti sigadele ja kanadele väiksema katlaga, suurem oli puhta vee jaoks, pesupesemiseks. Ukse kõrval oli tünn, milles oli sigade toit, kuhu toodi ka toidujäätmeid köögist. Pliiti seal ei olnud, tuli katelde alla süüdati muldpõrandal. Kütteks olid peened oksad, mida pliidi alla ei viidud. Sellepärast pidi seal keegi istuma pingil ja oksti pidevalt tulle juurde panema, kuni keedus valmis sai.

Paargu otsas oli puurkaev ja edasi olid halud virnas kuivamas kurbade kuuskede all.

Sauna ja paargu taga oli karjaaed, kus lehmad karjamaalt tuues lüpsiti, niidetud rohtu sõid ja jooginõust vett jõid, kuni aeg oli nad lauta panna.

Edasi olid laut ja kuur ühe katuse all. Väiksem laudaosa oli hiljem kasutusel kanadele laudana. Suuremas osas olid lehmad, vasikad, sead, lambad. Lauda pööningul oli hein lehmadele, kuuri pööningul põhk loomadele allapanuks. Kuuris oli ka puurkaev, kust loomadele joogiks vett võeti. Õues kuuri otsas oli ka igal aastal suur põhukuhi, mis ei mahtunud kuuri.

Värvast paremale poole jääb taremaja, viljakuivati, varjualune, suurait ja väikeait, kõik ühe katuse all. Väikses aias rippusid kasukad ja talvemantlid riidepuudel lage toetava palgi külge löödud naelte otsas. Tagaseina ääres oli riiul vajalike esemete jaoks. Veel oli seal kaks kirstu, ühes olid kalavõrgud, teises hoiti kangaid ja muid riideid. Ka olid seal voodid, kus suvel magasime. Kui ukse sulgesime, oli ait pime. Lambituld ei tohtinud aias põletada, ma ei mäleta, kas oli petrool nii kallis või oli muu põhjus. Aga me lugesime teki all taskulambi valgusel raamatuid. Põnev oli!

Suures aias olid viljakirstud, kotid, jahu, tangukotid, suitsusingid, kuivatatud kalad, lihatünn, õlleankrud, talveõunad. Kõik ei tule meelde, mis seal veel olid.

Tares, viljakuivatis olid ahi ja ahju taga oli teine hämar ruum, mis kuumes ahju kütmisest, õigemini selle ruumi lagi. Kas seal ruumis olid lõõrid ja need soojendasid seda tihedalt kokkupandud traatlage, ma ei mäleta. Kuid see traatlagi oli viljakuivati põrandaks. Kui vili oli kuiv, kühveldati see laudrenni kaudu teise ruumi tuulamismasinasse, kus

mitme sõela läbi praht eemaldati. Tuulamismasinat vändati käsitsi ja kolmas inimene pidi roobiga masinast tuleva vilja eemale tõmbama, et masin ei ummistuks. Hiljem viidi vili aita kirstudesse.

Aitade ees oli varem olnud kanadele aed ja varju all kastid munemiseks. Hiljem see aed lammutati ja kanad said uue elamise väikses laudas sauna taga ja lauda taga kolist sai neile uus aed jalutamiseks.

Värvast otse ees oli vana talumaja ühe katuse all rehekoja, rehetoa ja elamu osaga, mis jäi paremat kätt. Majal oli rookatus. Maja ees vana palkon oli laudkatusega ja aknad väikeste ruutudega. Ka toa aknad olid väikeste ruutudega ja sein kattis mingi roheline karune taim, mis hiljem hävitati. Mõlemal pool palkonit kasvas sirelipõõsas. Palkonist aida poole tulles oli mitu sirelipõõsast ja nende taga sõstrapõõsad. Maja otsas oli suur pirnipuu, sorti ei tea, kuid maitseid hästi. Lapsepõlves istusime nende okste vahel ja laulsime. Ka oli pirnipuu otsas palju linnupuure. 1974.aasta „Eesti Looduse“ ühes väljaandes oli selle puu vanuseks määratud 150 aastat. Maast meetri kõrguselt oli ümbermõõt 208 cm ja kõrgus 11 meetrit. Kas see puu on seal veel alles, ei tea.

Mäletan kui maja ette tehti uus palkon, ilusate akendega ja plekk-katusega, mis vihмага mõnusalt krabises kui palkonis istusime. Ka elumaja osale said uued aknad ja välisseinale voodrilauad ümber. Kambriaknad jäid vanad, samuti sein ilma voodrilaudadeta. Ju siis kõike korraga ei olnud võimalik. Kui palkonist edasi majja minna, oli kõige enne vahekoda. Sealt paremat kätt viis uks tupp. Ukse kõrval toas paremal sein ääres oli riiete kapp, siis akna all puidust sohva. Kahe akna vahel suur peegel lauaga, teise akna all lillelaud toalilledega. Otsaseinas oli kummut pesude jaoks. Otsa akna ees laud kirjutustarvetega ja ajalehtedega. Otsa seinal vaheseina kõrval oli seinakell. Vaheseina taga oli kamber, kus olid voodid. Hiljem poolitati kamber vaheseinaga ja toapoolsesse ossa tehti väike plekkahi, mis soojendas tuba ja seda kambrit. Keset tuba oli laud ja neli tooli. Lauale sai vahele panna lisalauad kui oli seltskond suurem. Laua kohal rippus laelamp värviliste kettide otsas, milledega sai lampi kõrgemale või madalamale lasta, kuidas vaja oli. Kambris akna all oli jalaga õmblusmasin ja teise akna all väike kapp arstimatega.

Toast läheb uks kööki ja ukse kõrval toas oli suur leivaküpsetamise ahi, mis

hiljem toast lammutati ja leivaahju uks viidi kööki pliidi otsa, alles jäi see osa, mis oli kambris. Köögis oli suur söögilaud, mille ümber pere sööma mahtus. Söögi vaheajal oli see vastu rehetoa kivist sein ja pingid laua all. Laua ees ja otsas olid toolid. Köögis oli kapp toiduainete ja toidunõude jaoks. Köögi akna all oli kitsam laud, mille külge oli kinnitatud koorelahutaja. Vastu kambri sein oli pink külmavee ämbritele ja seinal riiul maitseainete purkidele. Pliit oli kahe auguga ja pliidi otsas vastu kambri sein oli leivaahju uks. Veel oli seal kast puude jaoks ja solgiämber. Köögis vahekoja seinal olid riiete jaoks puidust konksud ja korstnajala kõrval jalatsid väljaskäimiseks. Köögis oli veel lauakaal kitsa laua all riiulil.

Rehetuppa astudes oli uksest paremal pool rehetoa ahi ja selle ees kaljaastja. Vasakul pool oli suur kapp, milles hoidsime keedisepurke, mahlapudeleid, koorepurke, munade korvi jne. Ka olid rehetoas hapukapsa ja hapukurgi tünnid. Veel olid seal võikirn, leivaküna, kolme jalaga pesupali, mille põhjas oli auk vee väljalaskmiseks, siis võrkhark võrkude kudumiseks ja parandamiseks.

Mitmesugused tööriistad olid kapis, laudadel ja seintel rippumas. Siis oli seal veel

lahti/kokkukäiv voodi, mis vajadusel tuppa toodi ja margapuu.

Talvel olid rehetoa kartulisalved, kapsapead, porgandid, kaalikad. Salvete taga vastu välisseina olid roogudest matid soojuse hoidmiseks. Samuti olid seal kerilauad ja viipsikud. Seal oli palju esemeid.

Köögist viib teine uks maja taha õue. Varem oli WC olnud õues rehetoa taga. Hiljem ehitati ka köögi taha esik või tagakoda, nagu me nimetasime. Tagakoda ja WC olid ühe katuse all. Tagakojas oli auguga laiem pink, sellel pesukauss, veekann ja seebialuskarp. Kausi taga seinal oli vaip ja peegel, samuti käteräti nagi. Pingi all ämber pesuvee valamiseks. Akna all välisseina ääres laud mõnede esemetega tühjad ämbrid, potid, kausid jne. Tagakojast läks uks WC-sse, kus oli aks istumise kohta, üks täiskasvanutele ja teine madalam lastele. Mõlemal seinal oli kast paberitega. Tagakojast läks uks õue maja taha aeda.

Rehetoa viis uks rehekotta. Uksest vasakul olid haluvirnad, samuti oksad virna laotud pliidi alla viimiseks. Sügisel olid otsaseinas viljavirnad, mis ootasid masindamist, hiljem kartulid kuivamas enne salve panemist. Talvel olid rehekojas hobustele lahtrid. Veel olid seal vankrid ja

hobuste rakmed seintel rippumas. Samuti oli seal väike vanker, millega vedasime põllule vett peenarde kastmiseks. Rehekoja pööningul oli hein hobustele, rehetoa pööningul põhk alla panemiseks.

Maja taga aias olid õuna ja ploomipuud sinised ja kollased, üks kirsipuu ja tikripõõsad. Ühel õunapuul oli õuntel tumepunane koor ja sisu oli ka roosakas, sorti ei tea. Edasi Enu poole minnes oli see maalapp olnud heinamaa, siis põllumaa. Lõpuks sai sellest uus aed õuna- ja pirnipuudega. Enu põllutee ääres kasvasid meie kased ja moni meeter õuepoole olid sõstrapõõsad. Õue aiaala oli piiratud okastraadiga. Tänav aiaääres oli sarapuud, õunasortidest mäletan „Peping“, „Maasik“, „Sügisjoonik“, „Ökörö“, „Aleksander“, „Tartu roos“, „Valge klaar“, „Talvenauding“. Üks sort, mille nime ei mäleta, säilis värskena maikuuni.

Rehekoja taga vastu Enu põlluteed oli väike põllulapp mõne kurgi- ja porgandipeenraga ja kartulivaoga. Lauda taga tänav pool kopli nurgas vastu Simmuna vaheaeda oli suur toomingas. Simmuna ja meievaheline aed lõppes vastu meie põlluteed. Kuuri taga olid kurgipeenrad, edasi

kartulimaa. Põllumäel oli vana tuulik, kus ka lastena mängisime. Põllutee algas rehekoja otsast ja lõppes karjamaa väravas. Vasakule poole jäid Simmuna põllud, paremale meie omad, vahepeenral kasvasid jändrikud puud ja kadakapõõsad, olid kivid, mis põllult korjatud.

Kuruall (ma ei tea, miks seda karjamaad nii kutsuti) oli ka lammastele varjualune, kuhu nad ööseks kinni pandi ja hommikul kui lehmad karjamaale viisime, avasime ukse ja nad kepslesid välja. Joogivesi viidi neile kodust kaevust kaelkookudega. Kui lehmad koju tõime, siis veel lambaid kinni ei pandud. Seda tehti paar kolm tundi hiljem. Karjamaal kadakapõõsastes kasvas väga palju metsmaasikaid. Korjasime neid alati kui hommikul lehma karjamaale viisime või õhtul tõime. Viisime maasikaid isegi proua Aino Kallasele, kui ta suvel Kassaris oli. Enamasti võttis need vastu Marie. Ükskord oli proua ise õues ja võttis meilt need vastu. Ilus naine oli, aga ka uhke.

Põldudel kasvasime vilja, kartuleid, kapsaid, kaalikaid, porgandeid, peete, herneid, ube. Tööd oli teha palju, neid rohida, kasta, harvendada. Kogu suvi möödus sellega. Sügisel tuli kõik koristada, puhastada, sorteerida ja panipaikadesse panna.

Mõnikord olime väsinud ja tegime seda tööd vastumeelselt, aga teinekord sai naljagi. Mäletan kui tüdinud olime rohimisest, siis hakkasime kümne sammu kaupa eestpoolt tagasi rohima, lõpp oli lähemal, peenrad olid väga pikad. Võtsime isegi raamatu kaasa, et vahepeal lugeda pingil istudes. Tollal ilmus „Taluperenaies“ lisalehena Vilis Lacise „Kaluri poeg“, mida hiljem võis raamatuks köita. Ühel õhtul unustas õde selle aianurka tikripõõsa alla. Ema leidis selle kui

lammastele karjamaale käis vett viimas. Noh, siis saime kenasti noomida., et sellepärast võttiski rohimine niikaua aega. Aga mis tehtud, see tehtud, olime ju lapsed.

Jah, see on mälestus lapsepõlvkodust. Kuid kõik oleks võinud olla hoopis teisiti. Aastaid tagasi tahetimeie kodu võtta muinsuskaitse alla, kuid isa suri ja see asi jäi pooleli. Hiljem leidis ema, et parteilasest väimees on tema hooldajaks see õige inimene, kuigi meie olime aastaid

vanemaid aidanud. Veel üllatavam oli see kui peale ema surma see parteilasest õemees tegi meile ettepaneku temalt meie kodu tagasi osta. Meil selleks raha ei olnud ja nii see läks võõrastele. Pole ka midagi imestada, sest too mees oli oma vanemate kodu juba varem müünud, miks pidi ta meie kodu oma hoidma ja läks seegi sama teed. Kahju, et kõik nii läks, kuigi oleks võinud olla teisiti.

Detsember 2014

Peetri-Mihkli talu 1928 aastal

Fotol kõige ees Laine, vankris Raul, kellegi süles Ada, uksele Johannes, mees valge särki ja vestiga Kibus(Mõisa) Anton

Miljonääri Mihkel, lapsepõlv Mäeotsal

Edda s.1935

Mihkel

Isa sündis 7.oktoobril 1892 pere noorima lapsena. Tal oli õde Leena ja vend Jaan. Haridust peaaegu ei olnud, ainult 3 klassi ja kui ta poisike oli, siis oli ta Orjaku mõisas seakarjane, nii ta rääkis. Aga imestama paneb see ettevõtlikkus, et minna maailma meredele üsna noorelt, aga nii see oli, rändas peaaegu kogu maailma läbi mitmetes laevades ja muidugi lihtsa töötajajana. 20-ne aastasena läks ta kodust ära tsaari-Venemaa laevadele madrusena. 1917 .a. hakkas ta merd sõitma mitmesugustel välismaa purjelaevadel madrusena ja hiljem kütjana-masinistina aurikutel. On viibinud kõikide maailma jagude vetes, peale Austraalia ja Antarktika, väga paljudes sadamates ja külastanud paljusid riike nagu Havanna, Singapuri, Belgia, Holland, Inglismaa, Norra, Taani, Soome, Itaalia, Kreeka, India, Hiina, Pakistan, Araabia ja Egiptus, kus ta põdes läbi oma elu ainukese haiguse-kollatõve. Peale selle viibis mitmetes Ameerika sadamates, millest talle kõige rohkem meeldis, ta enda jutu järgi, Brasiilia. Ütles alati kodusauna laval, et tunneb end nagu Brasiilias. Viimased

7 aastat meremehe elu elas ja töötas New-Yorgis ühe liivapraami peal, kus ta ainuke seltsiline oli kass.

Mihkel New Yorkis

Seal tuli tal üle elada üksinduse ja koduigatsuse hetki. Sellest on säilinud ta oma loodud laul:

Sel Jõululaupäeva õhtul,
kui rahus ilm ja maa,
ma NewYorgi reidil
oma praamikünaga.

Kas tõesti täna õhtul
nii kurb saab olema?
Kui oleksin ma kodus,
siis tralliks teistega.

Ref: Mu nooruse päevad on
möödas,
istun üksi, ei maitsegi vein.
Kuid siiski üks tunne on
rinnas,
mis ei ole mind tuimaks veel
teind.

Ma võtan klaasi veini,
veedan aega sellega.
Ja püüan ajaviiteks
oma laulu jätkata.

Oma kodusaare randa
ma tahaks seilata,
et Hiiumaale pinnal,
veel korraks möllata.

Ref: Mu nooruse päevad on
möödas... jne.

Enne sõda

Siis olid aurulaevad, kus tuli sütt visata ahju, et laev liiguks ja sellist tööd ta enamuses tegi. Rääkis, et ühe kuu palgaga sai end riidesse panna ja elu oli igati tasutud ja et kuna ta laevu vahetas ka, siis tihti jäid ostetud asjad maha. Jälle ostis uued, need ei maksnud midagi. Rääkis Indiast, sõitis riksaga ja kui suur vaesus oli – kui andsid ühele lapsele pisut raha, siis tuli neid su ümber hulgi, kõigil käed ootamas. Tema sai aru, et seda teha ei tohi, siis jääd hätta ja neid, kes riksast vedasid, kõik tahtsid raha, sest sina istusid riksas ja olid ikkagi boss nende meelest. Nii oli ta oma elu elanud laevades ja koduigatsus tõi ta Hiiumaale tagasi 1933.a. 41 aastase mehena.

Ema Mathilde sündis
28.aprillil 1908 samuti
Luguse külas Lepiku

naabruses. Tal olid õed Elli ja Helga, vennad Arno, Heino ja Edvig. Talu, Antsupeetri, oli väike ja vilets. Ka ema läks Hiiumaalt Tallinna, et kuidagi eluga hakkama saada, sakste teenijaks. Ta rääkis oma elust: üks väike komorka oli ta ruum, kus voodi ja asjad, mis tal olid. Teha tuli kõike: prouaga turul käia, suur korv oli kuhu proua valis kaupa ja tema pidi seda rasket korvi kandma. Kui külalised tulid, siis tuli riided vastu võtta, vahel anti jootraha ka. Ka tuli pesu vedada pesunaistele ja ära tuua, toad korras hoida, süüa teha esialgu proua juhatusel, aga hiljem õppis ise kõike tegema ja lauale kandma. Nii õppis üks vaene hiiu tüdruk ka peenemaid kombeid ja lauakatmist. Proua oli alati toonitanud, kui peosööki järgi jäi, et ärgu ta midagi ära visaku, vaid ikka söögu ära. Nii ei ole ta toidupuudust tundnud. Kõht oli alati täis ja ta oli ju ka mitmes kohas ja alati anti kaasa soovitus, kui ta teise kohta läks. Need olid head ja ühe proua juures oli tal väga tore, sest proual oli üks igav ja nii olevat nad suhelnud ja isegi tantsinud kui härrat kodus ei olnud. Aga proua olevat alati hoiatanud, et ärge seda härrale küll rääkige.

Ema armastas käsitööd, kui tal vaba aega oli, kasutas ta oma aega tikkimiseks, kõik tekilina otsad olid kaunistatud broderii

tehnikas, see on selline aukudega, kus muster on töödeldud sellise pistega nagu nõõbiaugud, padjapüürid, akna kardinad, köögirätiku otsad olid pilutatud ja kaunistatud.

Juuli Maivel ja Mathilde Holtsmann 1932.a. Tallinnas

Natuke aega oli ema isegi Soomes teenijatüdruk, aga siis tuli kodust kurb teade, et vend Arno uppus ära ja nii tuli ta koju Arno, kes oli ilus pikk noor mees, matustele. Samal ajal tuli ka Lepiku Mihkel Ameerikast. Ema oli hulga noorem ega teadnud sellest inimesest midagi.

See Lepiku Mihkli tulek oli suur sensatsioon, mis levis üle Hiiumaa, sest palju siis selliseid sündmusi ikka juhtub. Kohe oli ta miljonäär, sest kui juba Ameerikast, siis on ta ju rikas miljonäär ja nii jäi see nimi nagu kitt talle külge. Seda ei võetud just halvana, aga muud nime tal ei olnud kui miljonäär Mihkel. Eks ta oli ise ka pisut

bravuurikas, tal oli imeriist grammofon ja see oli tõesti imeline, valju heliga, millised plaadid, küll rohkem võõrkeelsed, aga tantsulood, veel havai laulud, mahedad ja hingeminevad. Ka meie oma nooruse elasime nende saatel. Niisiis pani ta oma grammofoni keset küla ja hakkas tantsupidusid korraldama. Ta oli väga rõõmsa meelega, tantsis põhiliselt valssi ja eriti hästi istus talle polka. Oli kerge tantsija ja ikka ühtepidi ja teistpidi. Aga Luguse küla oli vaikne ja vaene, palju usklikke. Ka ema vanemad olid usklikud, ainuke suhtlemise koht oli palvemaja. Sinna kogunesid pühapäeval noored nii usklikud kui uskmatud. Pingid olid õues ja seal siis istuti ja räägiti, ei rohkem kooskäimist eriti ja siis tuleb see Mihkel ja lööb elu täitsa segi. See ei meeldinud sugugi neile. Seal tutvus ema siis Mihkliga, kes oli ta naabrimees. See oli saatuse tahe, et nad mõlemad samal ajal juhtusid koju tulema. Usklikud, nagu seal külas enamus olid, oli see ikka paras pomm nende jaoks – elu täitsa hull. Nii nende tutvus algas, ema 16 aastat noorem. Kui järele mõelda ega see miljonär nii vale ei olnudki. Isa ostis talu, kõik sinna juurde kuuluva: loomad, tööriistad ja kuulsa triööri, mis vilja puhastas. Mind on alati pannud

imetlema tema suur looduse nägemine, mis on nii omapärane, need paeaugus seal karjamaa kadakate keskel ja kivid, mõni oleks need inetuks pidanud, aga tema nägi neis ilu ja kadakaid nimetas ta neid küpressideks.

Kui palju selles abielus armastust oli, ma kahtlen, aga ema oli sakste elu näinud ja isa läbi nägi ta võimalust paremale elule, kes ei tahaks? Ümberringi vaesus. Isale oli nooremast naist vaja ja nii me sündisime üksteise järel: Inga 1934, Edda 1935, Milvi 1939, kes suri 3-kuusena, Helbe 1940 ja lõpuks ka poeg Uno 1943. Meie Ingaga sündisime vanas majas. Isa abilistega ehitas uue maja, mis muidugi jälle tekitas jutte, sest oli ju see maja hoopis teistsugune, kui ümberringi, kandiline, kahekordne, keset küla. Lapsena ma nii ei mõelnud, et see on midagi enamat, aga olen seda hiljem küll näinud. Istutas õunapuud, kuuseheki, oskas õunapuid pookida. Iga lapse nimele pani puu, ise pidime kastma, hiljem sai neid rohkem. Kui palju tööd ja muret, oli ta juba 42. Ja ema oskused kududa kangaid, ketras ise villast lõnga, õmbles meile ühtemoodi kleidid, mantlid, kõik tegi ise. Isa jälle oskas jalanõud teha meile. Kus ta seda õppis, kui oli merel? Olid ikka inimesed töökad. Nii läks elu, meie veetsime oma suved mere ääres

sulistades. Siis ei olnud nii umbe kasvanud need karjamaad. Ilusad jalgrajad läksid mere äärde, loomad olid need ka teinud. Palava päevaga olid lehmad ka jalgupidi vees ja meie ka kõhuli madalas vees. Kraapisime savi, tegime neist kausse ja kuivatasime kivi peal, mis oli päike kuumaks kütnud. Katki läksid need kergelt, aga see oli tegevus. Jooksuga koju leib, piim või – see oli peamine, sõime ruttu ja jälle mere äärde. Isal-emal oli töö ja töö, meie kasvasime omapäi ja see meri oli madal, polnud ohtlik, ise õppisime ujuma. Kui vees külm hakkas, siis oli üks suur lameda küljega kivi, panime seljad kivi vastu, see oli kuum ja külm kadus. Nii olime väga karastunud ja ei mäleta ka haiguslapsena.

Meil oli selline komme, et ennem kui lambaid niideti, pesti nad meres puhtaks ja see oli üks ettevõtmine. Ühte lammast hoiti nõöri otsas ja teised kõndisid järgi. Nii selgelt on see toiming mees: oli ilus suvine päev, mina seisin kivi otsas, neid oli seal madalas vees palju. Lambad olid vees, huvitav, kuidas nad seal nii rahulikult olid, mõtlen praegu. Ema pesi neid ja vesi virvendas ja kivi peal seistes oli mul tunne, et kivi liigub ja viib mind ära ja nii ma siis karjusin: „Ema, ema, vesi viib mind Saaremaale!“ Isa ja ema meil ujumas ei käinud

kunagi, aga isa oli ka mere ääres ja kõndis Andreka rahu poole. Ta tahtis teada, kas sinna on võimalik jalgsi minna. Oli juba kaelani vees ja meie tundsime suurt hirmu. Ei saanud ta jalgsi saarele ja tuli tagasi. Sellised väikesed pildid lapsel mees, mis ka meelde on jäänud senini.

Uus maja sai valimis. Isa, nagu ta oli, rõõmsa meelega, kutsus küla noored kokku, pani grammofoni mängima ja tants läks lahti. Ise ütles, las lihvivad põrandad siledaks. Õlu oli ka alati, see oli Hiiumaal väga igapäevane jook, sest töö oli raske ja selline väike vaheldus oli lõõgastav. Hein tehti vikatitega, hobustega kartuli panek ja võtmine, oli juba ka masinaid.

Puutööd oskas isa ka. Köögikapi on Mäeotsal praegugi vist kuskil ja köögilaud, tugitoolid tegi, ikka meister oli ja head Ameerika tööriistad ka, eks pojapojad on ande pärinud. Laste voodid ja neid asju ikka oli, sest ega siis saada just midagi polnud ja paremat paika ta maailmas ei näinud kui see väikene Hiiu saar. Köögis oli isa tehtud suur pikk parajalt lai istepink köögi laua ääres vastu sahvri seina, seal oli mõnus mängida ja isa pikutas seal tihti. Tuli väljast töölt, viskas pikali ja natuke norskas ja jälle tööle, see käis tal kähku.

Lapsena pidime ikka ka tööd tegema, vilja seest ohakaid torkima, ei meeldinud mulle see töö ja rohimine. Väga meid ei koormatud. Põldu rullisin, oli selline suur rull, Tiitsu vedas ja istuda sai peal. Tiitsu oli tubli hobune, ta oskas ilusasti käia, nii et rullida sai korralikult, aga igav oli see töö.

Seasöök oli valmis pandud ja vahel ma mänguhoos unustasin seale süüa anda, aga kui seakisa suureks läks, siis tuli meelde. Meil oli tore lammas, nimi oli Ille. Ta oli nagu koer, käis igal pool järgi, posti toomisel ja tuli ikka tagasi ka. Lehmad olid Prunni ja Roosi, aga ega nad suure piimaanniga ei olnud, oma perele jätkus. Hobune oli Tiitsu, käisin teda karjamaalt koju toomas, leivakannikas meelituseks. Aga see leib oli nii maitsev millegipärast, et sõin pool ära ja Tiitsu ei saanudki palju.

Isa-ema käisid heina tegemas ka Kleemus. Seal olid küla heinamaad ja väikesed küünid olid, kus öösel heinte peal magati, alati koju ei käinud kõik. Isa oli seal ja Ingale meeldis ka, aga minule mitte eriti, sääski oli palju. Toit pandi kraavi vee sisse nõudega, suitsuliha, hapupiim – see oli see söök. Ema käis rattaga kodus ja mina olin ka kodus rohkem. Helbet ja Unot vist ei olnud veel. Mäletan ühte äikese ilma, taevas läks tumedaks.

Viljapõld oli lähedal, tuul tõusis ja see viljapõld lainetas ja mul oli tunne, et sealt tuleb miski koll välja, aga õnneks ema tuli varsti.

Kui vanemaks sain, olin Helbega kodus ja mängisin väiksematega, seal oli veel Kuuse Vaivi, Uno vanune.

Kleemus tehti ka võsast lambalehti, raiuti oksad, seoti koos lehtedega parajad kimbud, need kuivasid ära ja talvel anti vihk lammastele, ai kuidas need neile maitsesid. Ja kui lambad olid lehed ära söönud, toodi oksad tuppa, paku peal tehti tükkideks ja see oli vägev küte. Neid topiti pliidi alla, ruttu läks pliit soojaks, midagi ei läinud raisku.

Tiitsu oli ka heinaaja Kleemus ja tean, et kord oli üks lehm ka seal. Seal oli ju sööta, karjamaa kuivas ära ja toitu polnud, elati Kleemus. Seal olid teised talud ka. Vahel hõigati üksteisele, olid ikka teistsugused küll ajad.

Kui ema leiba tegi, siis see oli üks suur toiming. Kõige enne pandi tulise veega tainas kerkima. Teine päev või veelgi hiljem, oli leiva astjas tainas ilusast kerkinud ja kui maitsev see oli! Ikka sõrmega võtsime seda. Aga jahu pandi juurde ja veel kääris ja siis ahju, see tainas enam hea ei olnud. Aga soe leib soolase või ja piimaga, oh kui hea see oli!. Leiva tegemise juures oli tähtis, et

leivaastja külge jääb pisut tainast, seda päris puhtaks ei kraabitud ega pestud, sinna pidi jääma juuretis, et uus tegu kerkima hakkab ja leib kohev tuleb. Ema tegi tulisevee leiba, see oli pruun ja hea, aga oli ka külma veega leibu, need ei olnud minu maitse, sest olid hapukamad. Meie leib oli mõnus magus.

Kõik tehti ise, oli see ema ikka oskaja ja töökas. Jõuluks tanguvorstid pekiga, jälle üks meeldejääv toiming. Need olid alati nii pruunid ja maitavad. Olid ilusad need lapsepõlve jõulud. Kuuse tõi isa metsast ja ehted olid omaküpsetatud küpsised või mõni komm, milles kommi ei olnud, vaid sai ise tehtud pulgad ja narmasteks lõigatud paber ümber. Minul oli väga kurb meel, kui kuusk pidi õue minema, oli kevadeni trepi kõrval.

Meil oli sahvri laua külge kinnitatud koorelahutaja, selline imevark tõesti. Suur anum oli peal, kuhu piim sisse kallati ja siis tuli vändast ringi ajada. Ühest torust tuli lahja piim ja teisest koor. Meie, lapsed pidime seda ringi vântama. Ega see suur masin ei olnud. Korjati teatud hulk koort kokku ja siis oli võikirn, selline kitsas, ümmargune, pealt luugiga. Sinna valati korjatud koor sisse ja seal olid sees tiivad, mis kloppisid koort. Jälle tuli seda vändata üsna hulk aega,

jälle laste töö. Kui siis tunda oli, et väntamine raskeks läks, oli või valmis. Peti piim valati ära ja või pandi kaussi, kus puulusikaga hakati seda segama vee sees, et piim välja tuleb. Nii kaua vahetati vett kui vesi enam piimaseks ei läinud. Siis segati soolaga. Meil oli suur savikauss, sealt siis võeti võid, oli üsna soolane, sest ega ju muidu ei oleks seisnud. Alati oli meil võid, ei mäleta, et puudus oleks olnud, ka sõja ajal.

Isa tegi ise kangasteljed. Ja kanga üles loomine oli ka isemoodi riistadega. Kangasteljed olid köögis akna all ja ema kudus küll isale villasest lõngast püksiriiet ja vahel linast voodipesu. Õmbles kokku linadeks ja padjapüürideks ja meile tegi särgid ka ilusasti eest tikitud, aga need olid nii karedad, et kanda kohe ei saanud. Pidi neid enne vanutama ja kolkima. Ja need voodilinaid pandi ka kevadel päikesega õue laiali pleekima, et valgeks läheks.

Külmkappe ja pesumasinaid polnud olemas. Kui emal oli pesupäev, siis ta küüris kõik pesulaua peal. Nühkis ja nühkis, pesupali oli, kus vesi oli. Pesupulbreid ei olnud. Seepi seebikiviga keedeti ise ja seebiga siis pesti. Natuke seebikivi pandi pesukeedu vette ja keedeti pesu. Loputamine ja väänamine suur-suur töö, mida tänapäeval inimesed ette ei

kujuta. See pesu korjati ikka suur ja terve päev oli kõik keetmisest auru täis. Triikraud oli söega, aga kõik triigiti korralikult ära. Meid oli ikka neli last ja seda pesu ei olnud vähe. Mustad me ei olnud, aga ka niipalju ei pestud kui praegu. Soe vesi iga päev, sellest võis vaid unistada ja ega ei osatudki unistada. Jalgratas oli sõiduriist ja sellega sai poes käia – normaalne, kuigi poeskäimist õieti polnudki, kõik tehti ise.

Ingaga olime ju peaaegu ühevanused, aasta vahet. Mäletan ühte sõitu. See oli ikka jõuluaegu. Läksime Lugusele vanaemale külla. Külma ilm oli ja lund palju. Üle Käina lahe ääre läksime. Istusime heinte peal tekk ümber, aga külma tuli ikka alt sisse. Kuu säras taevas, oli selge õhtu, Tiitsu ei tahtnud kodust ära minna. Iga teeotsa peal tahtis ära pöörata. Vanaema juures oli nii imelik, isa läks oma koju venna juurde. Me jäime Antsupeetrile, aga Heino oma perega elas ka seal ja ruumi oli vähe, magasin Helga juures ja mulle üldse ei meeldinud, sest olin ju oma kodus uues majas harjunud, kus ruumi ikka palju. Jõuluks oli suur tuba ka avatud, kus kuusk oli. Ja kui siis koju tulime, jooksis Tiitsu ka enamuse ajast – loom sai ka aru, et kodu on armas ja ma sain ikka aru, et meie kodu on ilus, puhas. Emal oli

suures toas hästi palju lilli ja suur kummipuu.

Meelde tuleb ka üks seik, kui olime väikesed. Raadiost tuli vana tantsumuusikat ja meie Ingaga tantsisime ikka ringiratast suurest toast edasi ema tuppa, kööki ja siis isa-ema sosistasid vaata, vaata, nagu vanemad ikka laste puhul. Ei mäleta küll, et me valssi või polka tantsu oleks pidanud õppima, see lihtsalt oli.

Ema rääkis, et kõik jaanipäevad pidasid nad mere ääres. Me olime Ingaga kadakapõõsa ääres ja magasime, sest küla jaanituled olid ikka hommikuni ja grammofon ikka ka. See oli selle aja suur tarbeese, sest tants oli alati ja õlu. Kunagi ei olnud kangemat kraami, aga õlu oli ka kange ja jäid ka purju, kes harjunud ei olnud. Viinajoomine on hilisem nähtus, vene aeg tõi selle pahe. Seda rõõmsat meelt oli ja on seal Hiiumaal ka praegu piisavalt ja ettevõtlikkust.

Vanaema oli meil selline kiitsakas naine. Huvitav juhus on meeles, et me Ingaga ühel hommikul hakkasime kordama „vanaema tuleb täna külla“. Ema kuulas ja ütles, et mis jutt see teil on ja oh imet – vanaema astus varsti uksest sisse. Ei tea, kuidas me seda tajusime.

Vanaema rääkis ka kord, et tema hoidis oma kingi. Läks

pättidega (riidest jalavarjud) Käina kiriku ukseni ja kingad pani ukse taga jalga, et kingadega kirikusse minna. See kirik põles sõja ajal.

Kord läksime isaga Haapsalu üle jää Tiitsuga. Päike paistis, aga kui pikk ikka oli see teekond ja aeganõudev. Kui Haapsalus olime, siis meeldis mulle väga see rongijaam, mis oli siis veel nii korras ja maalid seintel ja need ilusad nikerdused. Vene ajal kuidagi lagunes seal kõik, nüüd on vist jälle korras.

Käisime Tiitsuga ka Kärddlas isaga. Kui pikk ikka oli see sõit, ma ei jõudnud ära oodata, millal see Kärddla tuleb ja siis kole tüütud olid need pikad sirged teeosad – kole oli see reis.

Kivised põllud, nurmed karjamaa täis kadakaid nii palju seal tööd ja muret, kuis siiski armas mul ta.

Meie õue oli nii kuivanud ja terav kui lapsed olime, et paljajalu käia oli valus. Päike küpsetas muru ära, sest isa istutatud õunapuud olid alles nii väikesed, et varju ei andnud. Õunu meil ei olnud ja üldse mingeid marju, aga lapsed vitamiine ikka vajavad. Mäletan, et sõime hapuoblikaid, hapud ja head olid. Ja kui külas mõni õunu tõi või pakkus, olid need ikka haruldased. Muidugi olid mõned ise kasvama hakanud tikrid ja Sääre talu õu oli paksult ploome täis. Neid oli

maas ja üsna metsikuna nad kasvasid. Seal käisime söömas. Oh, olid head ka Lugusel Lepiku talus (isa kodus) kreegid. Nad olid alati lahked ja käskisid meid kohe sööma minna. Sõstraid sõime nii, et suud valutasi. Seal oli Türi talu, mis sõja ajal põles, aga põõsad olid alles, seal sai süüa. Vanaemal olid ka põõsad, aga seal meid ei lubatud süüa, tahtsid ise moosi teha.

Aeg läks ja tuli aeg, kus meie oma õue oli õunu, pirne, kirsse ja marju täis. Isa oli hädas ja ei osanud õuntest muud teha kui veini ja seda oli hea pakkuda. Eks neid huvilisi ikka jätkus, kes ütlesid „Mihkel pakub ikka midagi“.

Isa õde Leena oli ka väga lahke. Lepiku taustaga inimesed olid kõik lahked. Tädi käis alati meiega koos metsas. Seal oli palju põldmarju ja murakaid. Ta elas vanas majas, köök oli kivipõrandaga, selliste paekividega, see oli minule jälle vaatamisväärsus. Nad elasid Käina kandis, aga päris selle koha nimi meelde ei tule. Hiljem nad kolisidki Käina ja Mani tütar elab perega seal.

Meelde tuleb üks Suur reede, kui oli veel lumi maas ja kuidas me suurkoristust tegime. Kõik tekid, padjad, madratisid ja põrandakatted tassisime õue, aed oli neid täis. Sai pestud kõik

kardinad. Põrandaid pesti küll iga nädal, aga seekordne koristamine oli eriti suur. Eks talvel koguneb tolmu ja mustust ja pimedaga ei paistagi kõik välja. Kui siis kõik uuesti tuppa tõime, oli maja lumelõhna täis ja see annabki pühade tunde. Ema värvis ikka mune ja meie pidime oma munad leidma, kuhu jänku need peitis.

Helbe sündimist mäletan, et oli üks raamat nimedega ja sealt otsisime nime. Isa tegi nalja, et tuleb Marjussa panna või oli see Katjussa. Aga nimi sai hoopis saksapoolne. Mäletan, et ta oli korviga kiiktooli käetugede peal ja ahju juures, et lapsel soe on. Aga kuidas see juhtus, et korv lendas kiiktooli pealt koos Helbega maha, aga nii ilusasti, et lapsega ei juhtunud midagi, kuidagi libises kergelt, nutmagi ei hakanud, aga enam teda sinna ei pandud.

Isa käis Sääre Jaani ja Kuuse Villemiga kaarte mängimas, olid ju pikad talveõhtud. Aga nad küüditati ära ja enam tagasi ei tulnud

Sõjaaastad

Tulid ärevad ajad, sõda. Meil oli raadio ja uudiseid kuulati, sõda tuli aina lähemale. Sõtta läksid ema vennad Edvig ja Heino, Paemurru Eha isa Kääramees August ja Arvit. Meie isa oli liiga vana, ta jäi koju. Sõda oli Tallinnas.

Seisime vana maja otsas ja vaatasime tulekuma, see paistis, Tallinn põles. Sõjapõgenikud olid mõni päev meil, läksid edasi Rootsi, samuti isa vennapojad läksid, keegi ei teadnud, kas kohale ka said. Kääramees Anna, Augusti ja Arviti ema, käis meil, tahtis, et me Ingaga laulaks seda laulu :“Kord mõtetes istus üks emake nii. Ei tea, kus viibib tema pojake prii ...“ Alati ta nuttis. Mis küll inimesed läbi elasid, igasugused jutud liikusid kolhoosidest. Küla naised käisid koos, kraasiti villa, tehti sellised heided, mis lõngaks kedrati ja siis jutt käis, et majad veetakse kõik keskusesse kokku ja meie, lapsed, kuulasime ja hirm oli suur. Laulud levisid omal viisil: “Kallis Roos, kallis Roos, varsti läheme kolhoosi, pole vaja sitamaja, situme kõik ümber maja, teeme suure hunniku ...“

Sõda tuli ka Hiiumaale. Üks pomm kukkus põllu peale, Paemurru ja meie maja vahepeale, ei tea, kas oli meie majale mõeldud. Igavene tule sammas ja pauk oli. Hiljem käisid kõik seda auku vaatamas ja isa tõi selle pommi kesta koju, tegi sellest jõulupuu jala. Aknad kleebiti paberiribadega üle, et ei põruks ja pimendati. Kuulid ikka vingusid ka, olime laudas kiviseinte ääres ja Peedul oli mullaga kaetud kelder, seal olime varjul. Isa

oli kodus, ta ei tahtnud kodust lahkuda. Õnne oli ikka ka, et majad terveks jäid, miks see pomm visati, ei tea ja miks need kuulid vingusid ja kes neid lasi, ei tea ka, mis põhjusel. Polnud mingeid vägesid näha, keda vaja põmmutada. Säätetirbi poolt need tulid.

Ühel öösel kui oli suur kuulide vingumine, siis ema seisis, Helbe süles, riidekapi ukse ees, et kui kuulid maja seinast läbi tulevad, siis kapi on paksem. Hommikul avastasid, et kapi tagaseinas on auk ja kuul oli kapis, vaid kapi uks oli takistuseks, et kuul oleks tabanud. Üks kuul kahjustas ka katust. Isa otsis seda kohta hulga hiljem, sest niiskust tuli akna juurest läbi lae. Aga põlema neist midagi ei läinud õnneks.

Meil olid kord sakslased korteris ja venelased, vahe oli tohutu. Kui sakslased meil olid, siis need olid ohvitserid, aga venelased olid, siis ikka autod karjamaal ja lihtsõdurid. Ju olid ülemused ka, aga neid ei näinud. Sakslased andsid meile mett ja lastele olid head, olid puhtad. Aga venelastele isa tegi välja sitamaja ja õpetas kuidas tuleb käia. Nad olid mustad ja haisesid. Kõik see käis üsna ruttu, see vahetus. Sakslased läksid, venelased tulid.

Isa peitis Tiitsu heinavirna sisse, tegi sellise maja talle ja heinad ümberringi, sest kõik

oleks ära võetud. Hobuseid tahtsid, aga Tiitsu pääses ära. Varastasid, mis kätte said, toitu ka, olid näljased ja nõudsid süüa.

Sõja ajast meenub üks seik. Lennuk tiirutab ja tiirutab, isa kaevas maja otsas auku, seal kus lastel hiljem koobas oli. Ei mäleta, kas oli vene lennuk või saksa, aga ta uuris, mis toimub. Ikka üsna madalalt lendas, maja ju ka suurem, paneb järsku pommi. Isa võttis Helbe kätele ja tõstis üles. Oli mõistlik lendur, läks ära.

Elu toimis, olid jõulud. Isa tegi jõuluvana, teadsime küll kui suuremad olime, aga küll ootasime. Kingid olid lihtsad: mõni õun, koogid, ema kootud kindad või sokid. Aga see oli nii armas neid saada. Uusaasta oli vähem tähtis. Küla noored tõid uue aasta numbri. See pandi ukse kohale ja vana võeti ära, selline komme oli. Mul on meeles 1944, see on kuidagi rohkem meelde jäänud.

Natuke aega peatus meil üks pere, kes sõja eest põgenesid ja Rootsi tahtsid minna. Üks minuvanune tüdruk oli ka. Ta oli väga kenasti riides, ilusad sukad ja mina ka tahtsin ilusaid sukki, aga neid ei olnud. Mis olid, olid koledad ja katkised ja see on mul meelde jäänud, kus tundsin, et tahaks ka ilus olla.

Suur tuba oli algselt kaks eraldi tuba, uks korralikult

vahel ja soe sein ilusatest glasuuritud pottidest, aga see oli nii ebaõnnestunud, et soojaks eriti ei läinud, ilus oli küll. Ja nii lõhkus isa selle ära ja tegi ise midagi sõja ajal, polnud ilus, polnud ka materjali. Lapsena magasin selles tagumises toas.

Uno sünd oli nii üllatav minule, ma küll ei osanud arvata, et emal laps sünnib. Ja seda poissi oodati ju kogu aeg. Magasime suures toas ja järsku kuulen lapse nuttu, kohe kööki ja siis Paemurru Marta pani poisi vette. See oli hommikupoole ööd. Seda röömu ei oska kirjeldada, mis vanemad siis tundsid, ega siis ju keegi varem ei teadnud, kes sünnib. Minule oli ta nagu nuku, väga meeldis temaga tegelda ja riideid vahetada. Sellega lõppes meie pere laste saaga.

Helbega juhtus veel õnnetus, mis õnneks lõppes hästi. Meie Ingaga kiikusime, oli selline kiik ja Helbe pata-pata tuleb kiige poole. Me karjusime küll „ära tule!“, aga laps ei saanud ohust aru ja sai kiige lauaga vastu suud. See oli hirmus: veri, nutt ja haav. Praegugi on see arm olemas. Ja kiisu kriipis põske, aga kõik on siiski hästi läinud, et hullemat ei juhtunud.

Minu juuksed olid ikka väiksena väga võimatud. Olin hästi krässus tumeda peaga, loomulikud lokid, isal oli ka pisut loomulikku lokki, aga mina olin päris kräsupä ja

kammimine oli päris suur töö, sest kammid läksid katki ja sõja ajal polnud uusi saada. Siis isa tegi ise kammi ja ega see ju nii libe ka polnud, kui kammiti, siis ikka käristas juukseid.

Kolhoosielu

Siis tuli sõja lõpp. Sõjast tuli tagasi Arvit, August ei tulnud. Ema vend Heino tuli tagasi, Edvig ei tulnud. Veel oli üks Aadumäe, räägiti, et varjab end Hiiumaal, et oli saksa sõjaväes ja see polegi ta õige nimi.

Isa oli ikka endiselt olemas ja õlu ka. Meil käis Arvit, kes sõjast tuli ja Aadumäe (eesnime ei tea), nad olid eri sõjaväes. Oli vaidlemist, aga õlu tegi oma töö ja suurt riidu ei tulnud. Arvit oli laulumees ja tantsumees, samuti ka Aadumäe, lauldi ja mul on meeles üks Arviti laul meeles, mis väga meeldis ja hiljem isegi oleme laulnud:

Ilusas Eedeni aias
mugavalt õunapuu all
vanapoiss Aadam seal
põõnas
aega seks oli ju tal.
Eevake murul ta kõrval
puhkab kui puhkenud roos
vanapoiss vaatab ja muigab
ta oli õnnega koos.
Eevake naisuke nooruke
vaata, ripub ilus õunake
üleval.
Eeva hakkas oksast kinni
ägedasti raputas
ja selle paradiisi õunakese
alla tema kukutas.

Nüüd maitstes seda Eeva
ja maitstes ka mees
ja maailm on nüüd patu sees.
Kott seljas, kepp käes
ja Eeva käsikäes
nende tee laia maailma viib.
Aadam, kingi mulle kodu
kauni paksu metsa sees
seal kus hirvi ma mängimas
näen
seal, kus päikest on palju
ja ei sega keegi meid
seal ja sinna ma elama jään.
Kodu paksu metsa sees
seal, kus hirvi ma mängimas
näen
seal on päikest nii palju
ja ei sega keegi meid
seal ja sinna ma elama jään.

Vanemast ajast, enne
kolhooside tulekut, on
meeles talgud, mis siis peeti.
Olid sõnnikuveo talgud,
rehepeksu talgud, sinna
juurde käis ka alati õlu. Lõbu
ja nalja sai siis alati. Oli
selline vilja peksmise masin,
mis mootoriga töötas ja see
käis perest perre.

Olid lina lõugutamise talgud.
Neid naisi oli kuuris ikka
palju, oma lõugud kaasas.
Lina kasvatati ja seoti
vihkudeks. Aga et sellest
lõnga teha, tuli jäik kiht pealt
ära kobestada ja selleks olid
oma riistad, paned linavihu
vahele ja pealt tambid, et
lina puhtaks saab. Seoti jälle
vihkudesse ja siis oli voki
juurse selline koonal kuhu
pandi lina vihk ja hakati
ketrama ja sai linast lõnga.
Sellega oli ikka oskust ka
vaja. Mina proovinud olen,

aga oskust ei ole küll. Eks muuseumites on kõik need riistad olemas, aga huvitav meie jaoks oli see naiste vada. Kõik rääkisid, ei mäleta just mida, aga kui kord muutuma hakkas, siis oli seda kolhoosimineku juttu palju. See oli meile, lastele, üksjagu hirmutav. Majasid just kokku ei veetud ja ühismagamist ka polnud kus traktor tõmbab teki peale, aga nii need jutud olid.

Kõik oli justkui korras, sõda oli läbi ja väga suuri kannatusi see Hiiumaale ei toonud. Oli oma majapidamine ja kõht tühi ei olnud. Huvitavad jalavarjud oli sellised talla liigenditega puukingad. Ega jalanõusid ei olnud, tehti riidest pätsi, soojad sokid ja need õhukese kummitallaga pätud. Nendega tuli koolis käia. Kellel isad sõjas surma said, nendele anti saapaid ka, aga meie pere ei saanud midagi. Kingad tegi isa ise meile, pargiti nahka ja nii me hakkama saime. Vahel lumi oli ikka sügav ja jalgsi käisime kooli, teed olid umbes. Ega keegi siis neid lahti ei ajanud, regede jälge mööda käisime. Aga vahel olid ikka hangede vaalud suured nii, et raske oli ja ega siis pikki pükse ei olnud, villased sukad olid, aga pükste ja sukkade vahe oli lahti, kintsud olid päris punased vahel. Isa käis vahel teeni jälgi ette tegemas.

Koorelahutajast tulnud lahjast piimast tehti jahuputru, see oli hommikune söök kui kooli läksime, pisut liha praeti ka silmaks sisse. Siga sai seda piima ka. Kõik kasutati ära. Saia tehti pühade puhul, seda igapäev ei olnud nagu nüüd. Isa käis ka merel ja talveks soolati tünn silku. Soolvesi oli peal ja sealt siis võeti, natuke leotati ja keedeti kartulite peal. See oli maailma parim toit, praegu hakkab suu vett jooksuma. Ja kalu meil ikka oli igasuguseid, siiga soolati ka ja angerjaid saime ikka ka palju süüa. Neid ei soolatud. Eks see toit oli lihtne – kartul ja kala ja see jahupuder oli nii maitsev, praegu ei kujuta küll ette, et tahaks. Seda tehti odrajahust, oli selline sõre ja hea. Piim oli lisaks, nii see maaelu oli tol ajal – ega poest toitu ei toodud, nii ei olnud ka puudust. Käisid linnast muidugi inimesed, kes toitu kerjasid, sest seda polnud ja neid vene kotipoisse oli ka. Räägiti, et magasid kartulivagude vahel, olid ikka väga koledad ja näljas. Hiiumaal ma ei tea, kas olid, aga Haapsalus olid küll, nii räägiti sõja ajal ja ka pärast sõda.

Elektrit ei olnud ja pimedat aega on palju. See oli ikka praegu mõeldes hull, sest meie käisime koolis, õppisime kõõgi laua ääres. Väike petrooleumi lamp valgustas. Isa tegi mingit

tööd, ema ketras, vahel see voki vurin tõi talle une peale, istudes tukkus ta natuke. Kõik tahtsid ikka valgust oma poole liigutada, siis oli see elu selline ja keegi ei osanud mõelda, et peaks teistsugune olema.

Koolis, seal muuseumi majas praegu, oli ka 4 laelampi, mis rippusid ja see pidi siis valgustama ruumi. Ei tea, et just pime oli, aga elektrit ju polnud. Soe ei olnud, vahetundide ajal ikka soojendasime ahju juures. Üks pilt oli ühel pool tahvlit ja teine teisel pool ja need olid Lenin ja Stalin. Ega maja seest palju praegu ka muutunud ei ole. Kassari ja Orjaku rahvas, mitu põlvkonda õpetasid Loometsad. Naist nimetati kogu aeg prouaks, vist nimi oli Liisa. Hiljem tuli neid õpetajaid veel, aga põhilised pikaaegsed õpetajad olid Loometsad. Elasid samas majas.

Need laulud olid ikka jubedad, mis koolis lastele õpetama pidi, aga olime lapsed, laulda tahtsime. Isa kodus ütles, mis laulud need on, mis te laulate, ta ei tahtnud neid kuulda. Kõik kooliaegsed laulud olid sellised, aga suuremaks saades tulid omad laulud ja ilusad – kodust, merest ...

Meelde on jäänud isa polka tantsimine. Ma ei tea, mis pidu see meil oli, aga Käära Virve (Arviti õde) ja isa

tantsisid polkat, oli see ikka küll tants. Virve jalad käisid siuhkat-sauhkat tagant üles nagu noorel sälul, ikka ühtepidi ja teistpidi ja veel vanas eas tantsis ta kergelt.

Lennujaam oli Putkastes ja mina jälle isaga Tallinna sõitmas. Lennukiga polnud ma varem sõitnud. Natuke oli aega ja üks lennuk mürises seal maas koledasti ja siis ma küll tundsin hirmu, aga sõita ikka tuli. Oli huvitav alla vaadata, kõik tundus kandiline, põllud ja niidud. Sõit oli lühike, käisime isaga täikal. Täikal olid kaubakärudega inimesed, autosi ju polnud. Kõikjal oli kole, see oli sõjajärgne aeg. Sain sealt uued kingad ja isa ostis seinakella, see vist on Mäeotsal praegu. Ööbisime ühe tuttava pool ja seal koridoris oli WC ja see oli mulle nii huvitav, et vesi tuli ja ma käisin salaja seda nõõri tõmbamas, nii meeldis see WC. Pood oli lähedal, ostsin hüppenõõri. Aga Tallinn oli varemeis väga lagunenenud majadega.

Isal oli trioor vilja puhastamiseks ja siis talvel oli meil karjamaa hobuseregesid üle Hiiumaa täis. Käisid vilja trioorimas, sõklad välja. Meie kelgutasime palgiveo kelguga paeaukudes. Küll tundusid need mäed seal suured! Kõik puud veeti metsast kütteks ja kokku hoiti ka, olime kõik koos selle ahjuga toas, suurt

tuba talvel ei kasutatud. Suur köök oli ju ka, kus õppisime ja ema ketras, isa parandas võrke, ta käis ka kalal. Kui ta kalalt tuli, siis võrgud olid muda täis ja ka neid tuli köögis puhastada ja lapata. Talveõhtutel oli köögis alati ema ketramine ja isa võrkude parandamine tattnina valgel.

Oli oma elu ja töö, aga siis tulid kolhoosid. Vastu seisti küll, aga see ei aidanud, sest riiginormid pandi nii suureks, et ei saanud maksta ja siis ka küüditamised. Meie külast viidi Sääre Jaan, Kuuse Villem ja Teesalu pere. Mis rikkust neil oli? Naised jäid üksi, õnneks ei viidud. Meie pere pääses, kuigi isa ülekuulamisel käis. Ka sõja ajal võeti meil raadio ära, tagasi ei antud. Isa käis nõudmas ka, aga see elu polnud enam see, et midagi arvestati.

Kõik loomad tuli ära anda ja ühislauta viia. Üks lehm võis olla ja üks siga, sellest me siis elasime. Lehm võis olla kolhoosi lehmade seas. Natuke maad oli ka, kus kartuli kasvatada sai. Siga sai sööta kalarapetega, sest olin Puulaius tööl ja sealt tõin, ka kala sain tuua. Aga siga ei saanud lõpuni rapetega sööta, siis oli liha kala maitsega ja see oli vastik. Aga kala oli suureks toeks, mis sealt sain. Inga oli juba Tallinnas koolis ja ka tema vajab kõike.

Kord oli selline lugu. Meie koer Tommi oli kadunud. Oli selline väike karvanäss ja kui meie linnast tulime, siis oli tal nii hirmus hea meel, et jooksis, mis hirmus. Kadus see koer ära kui mina olin nii 10-ne. Keegi oli näinud, et sõjaväelased võtsid ta autosse. Teesalu Valter kirjutas mulle venekeelse kirja, tema oli Siberisse küüditatud ja tagasi tulnud, oskas vene keelt. Läksin siis rattaga Putkastesse venelaste väeossa, näitasin kirja, keegi ei teadnud, aga üks naine teadis ja juhatas mind sinna kuuri, kus väike Tommi ketis oli. Ta pole kunagi ketis olnud ja kui suur oli ta rõõm, kui mind nägi. Nii sai Tommi jälle koju.

Kolhooside tulekuga kadus mõneks ajaks inimeste optimism, isa nuttis, raha ei olnud, see oli miljonäär Mihkel. Aga ometi läks elu edasi ja ka kolhoosides läks elu rikkamaks. 15-aastaselt läksin Puulaidu tööle, et pisut raha saada. See oli jube töö kalu puhastada, jääd võtta, metsatööd teha ja nii see elu oli kurb ja lootusetu. Kolhoosi ma jääda ei tahtnud ja et Inga oli varem Tallinnas, siis kirjutasin end Hiiumaalt välja. Tagasiteed ei olnud, läksin Tallinna, aga see on teine jutt.

Mingit veesõidu paati olla ei tohtinud, aga isa tegi sellise tõmbi otsaga küna. Sellega me ikka liikusime. Andreka

rahule olema mitu korda aerutanud ja isegi ujusime sinna nii, et lodi sõitis kõrval. Ja hiljem sai õngi merre pandud.

Suvel magasime lakas. Aga müristamist ja äikest kartsime nii, et kohe olime toas. Hiljem muidugi olid suvemagamised teisel korrusel, kus väga välja ehitatud ei olnud, aga kerged seinad ikka olid.

Tuleb meelde üks seik Käina poe juures, olime Ingaga ja ema kohtas ühte tuttavat, keda polnud hulk aega näinud ja see naine oli nii üllatunud, ütles, et need nüüd miljonäär Mihkli tütre, helde aeg, kus aeg on läinud! See miljonäär oli talle nii loomulik ütlus, isale muidugi vähemalt hiljem ei meeldinud, sest kõik võeti ära. Lehm võis üks olla, hobune Tiitsu viidi kodust ühislauta, lehmad kõik ühislauta, olid ikka kohutavad läbielamised. Sööki ei jätkunud neile, paljud lehmad jäid nii nõrgaks, et püsti ei jaksanud tõusta. Igasuguseid oksi anti, kadakaid, et kuidagi kevadeni vastu peaks. Ema töötas ka karjaulaudas, kõik tuli käsitsi lüpsa. 10 lehma oli talitajal, tasu oli nii minimaalne, natuke vilja anti normipäeva peale. Ema pidi suvel ise kasvatama loomadele kaalikaid ja peete, ka põllutööd tegi. Isa oli oma triööriga kuivati juures ja sai

seal pisut olla, kuivatas kuivatis vilja ja triööris, kui võeti see tal ära, viidi Putkastesse ja seal töötas ma ei tea kes. Sinu ostetud asjad olid kõik kolhoosi omad, aga Putkastes oli sovhoos ja mis see sinna viidi, ei tea, aga isa sai selle veel aastate pärast tagasi ja töötas veelgi sellega. Oli ikka vastupidav masin. Nüüd on ta Mäeotsal kui uunikum.

Meil oli saun ja saunaköök, selline suur, kus suvel elati, keedeti kartulaid seale ja omale, saun oli suure ahjuga kuhu leili visati. Soe see eriti ei olnud, aga kolhoosi lina kuivatati ja vist köeti üle ja läks põlema. Oli selle vana maja juures, oli hea, et tuul oli teiselt poolt, aga sündmus oli jube. Uno magas ja hommikul aknast välja vaatas, ehmus – saun ära lammutatud. Seda näen ma vahel unes, et olen seal saunas ja on külm.

Orjaku sadam oli laevatatav. Sadamas olid suured palgivirnad. Hiiumaa ju metsa täis ja laevad vedasid neid ära. Olime noored peaaegu lapsed nii 16-aastased. Aga see oli ikka suur sündmus, kui laev sadamas oli, küla oli laeva haisu täis ja kui Kassari rahvamajas kino oli, siis järgnes sellele alati tants ja sai tantsida kui laevamehed ka olid. Need oma küla poisid olid sellised mõkud – ei tantsinud. Aga laevamehed,

kohe teine asi, nii meeldis see ja meil oli ka spordiväljak karjamaal, kus poisid palli mängisid ja üks nööridega karussell. Sellega sõitsime ja kui laevamehed ka mängima tulid, nii põnev oli, sest seda vaheldust ju ei olnud. Praegu on palju rohkem seal elu. Kui oli tants, siis ega neid pillimehi ju eriti ei olnud. Oli Kalda Aser, kes natuke mängis ja veel keegi, oli see Kaupsi Paul, ma täpselt nime ei tea. Polkat ja valssi, ega muud ei mängitud. Aga kui ikka suurem sündmus oli ja Kaasiku Raul akordioniga oli, no siis oli ikka pidu täielik, ta oli väga hea pillimees ja meie rahvatantsude ajal oli ta ka, sest ta naine Ester oli kooliõpetaja ja juhatas meie tantsu. Me olime Hiiumaa parimad ja siis Raul alati mängis ja meie tantsisime tema mängu järgi. Olid sellised olümpiaadid, kus neid tantsijaid hinnati. Tüdrukud olid poiste riietuses, sest poisid ei tantsinud. Maapoisid olid ikka väga teistsugused, kuigi oli tantsijaid muidugi ka.

Selle kuulsa grammofooniga käisime Ingaga ka paadiga sõitmas. Oli sellina väike lodi, isa tehtud. Kuu paistis ja grammofoon mängis, tasakesi aerutasime, kõrkjad sahisid – olime ikka kuukummardajad küll!

Isa oli ka kuulus õllemeister, väga taheti pulmadeks või mingiks peaks. Ta oli juba

vana, ega suurt teha ei tahtnud. Tal tuli see õlu ikka hoopis teistsugune kui paljudel külas, kange ja käre.

Kui elekter tuli 1959.a., no siis läks elu ikka täiesti teiseks ja nüüd pole enam vahet, kus elad, linnas või maal. Tehti rasket tööd ja peeti ka pidusid juba kolhoosis. Rahvas oli rõõmus ja rohkem koos nii tööl kui peol. Kurjustamist ei olnud. Nüüd on seda rohkem, sest inimeste toimetulek on väga erinev. Siis olid kõik keskmiselt vaesed – riie oli, mis oli – uhkelt ei elanud keegi ja ega seda varemgi ei olnud – elu muutub ja eriti viimasel ajal kiiresti.

Hilisemast

Isa ja ema jäid vanemaks ja kolhoosis tööd enam ei teinud, said väikese pensioni ja oma lehm toitis. Isa ilustas kadakaid ja Tallinnast käis ikka meil ka kuulsusi. Neeme Järvi on meie saunaköögis olnud. Isa ei teadnud neist midagi, aga eks nad tulid, sest kuulsad tegelased olid Panso kaudu Lepa Anna, Kaasiku Priidu ja Neitsimäe Toomas ja meie isa, kus hiiu õlut ja õunaveini saab maitsta, nii ka Neeme Järvi meile sattus. Isa võttis alati lahkesti kõik vastu ja Järvil oli laulupidu tulemas ja kutsus kontserdile. Isa imestas, oled sa nii vägev mees? Pansoga oli ka huvitav lugu. Isal oli 70. sünnipäev. Kõik lõuapoolikud olid koos: Laidu Leo, Mani

Panso Mäeotsa perel külas, vist 1962.a, Mihkel all istub

(Kääramees Manivald), Otsa Valter ja eks see hiiu huumor oli kogu aeg jutuks. See ongi selline enda üle naermine ja Panso polnud harjunud kui teised naersid. Panso aina kirjutas ja kui teised juba ammu naermise lõpetasid, siis Panso tüki aja pärast naeris suure häälega. Ta seedis juttu, kohe ei saanud pihta ja see ajas jälle teised naerma. Panso oli tihti meil väikese toas ja tegi oma tööd, oli puhkusel, eks ta suvel oli ju palju Hiiumaal.

Isa oli ütle mata osavõtlik, kui meie, noored, kodus käimas olime ja õhtuti koos karjamaal pisut pidu pidasime, siis tema oli alati meiega. Unustamatud mälestused on sinna puhkusele minekutest ja seal olemistest, isa võttis pea alati õllekannuga meid vastu ja need õhtud seal isa ilusaks tehtud karjamaal lõkketule ääres, kuivatatud säinast

süües ja õllekannust õlut rüübates. Isa oli alati lõpuni koos meiega seal lõkke ääres presendi peal pikutades. Vahel ta jäi sinna magama kuni hommikuni, olid ju soojad suveööd. Emal oli rohkem tööd ja eriti meiega, kui kodus olime, olid ju lapselapsed suviti Mäeotsal.

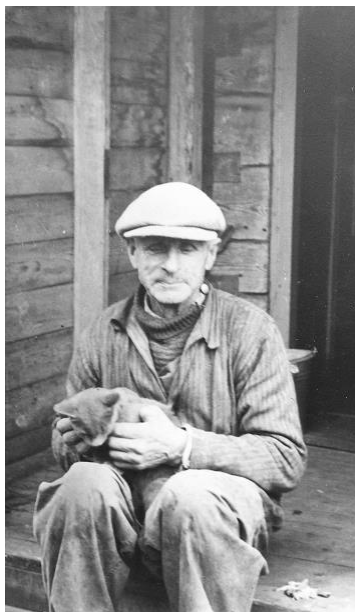
Isa oli ka andekas laulutegija, see käis tal kergelt. Oleks tal haridust rohkem olnud, ei tea, mis siis oleks olnud.

Isa oskas näha igas huvitava kujuga puuoksa, küll nagiks, kepiks või aiapostiks, tal oli selleks silma. Kõigi töödega sai hakkama, mis majapidamises vaja ja ema samuti, see käsitöö huvi oli tal suur, minul puudub see täielikult, Helbel on see olemas.

Kui isa oli juba päris vana ja lapsed kõik kodust läinud, siis ta mõtles, kellele selle maja

ehitasin ja vaeva nägin ja oli nutnud. Keegi siia elama ei tule, olen vana ja üksi. Ta ei olnud üksi, ema oli ikkagi noorem ja ka olemas, aga ta tundis oma elu mõttetust, sest oli ta ju juba vana 40 aastat, kui alustas elu. Tulid lapsed üksteise järgi, kõik mida ta oma raha eest soetas, võeti ära – maa, loomad, masinad. Jäid sama tühjade kätega, kui laia ilma läksid. Aga siiski oli elu talutav kolhoosides ja lõpuks ta ütleski, et mis ma teekski selle maaga. Unost isa omale järeletulijat ka ei lootnud, sest tööd ju seal polnud ja oli tal korter Viskoosas ja seal oli kalatööstus. Uno oli kalandust õppinud ja töötas seal, sellepärast ta mures oli, et kes sinna tuleb.

Isal oli Rootsis laeva osa ja ka Ameerika pangas raha. Ta neid asju ikka Tallinnas ajas ja ju siis oli olukord juba leebem, et ta sai oma raha Ameerika pangast kätte.

Kahju ainult, et see juhtus peale tema surma, aga Haaralt ja Ludvik (isa venna lapsed) ikkagi õnnestus see põgenemine, elasid Rootsis ja saatsid selle laeva osa raha eest meile pakke, kuna oli suur vene aeg ja osta suurt poes polnud. Olid need nailonsärgid ja paljud asjad, nahkjoped, pillid- kaks akordioni. Ühe müüsi maha ja teine on praegu Mäeotsal. Ega need nailonsärgid seal ju kallid ei olnud, aga meile olid nad

kergelt pestavad ja selliseid polnud kellelgi. Saime isa raha eest asju nii meie kui meie mehed ja Uno. See oli nii huvitav.

Isa suri 1.märtsil 1971, see oli kole. Ema suri 1.veebruaril 1981, 10.a.hiljem ja siis jäi Mäeotsas tühjaks, see oli hirmus mõeldav. Aga elus ei ole tühja kohta, nüüd on Indrek seal ja ta on oskaja ja hoiab maja korras. See oli ka isa mõte, et Indrek kord peremeheks tuleb. Kui ta seda Indrekule rääkis, oli too vast küsinud, et kas need veinipudelid on siis ka minu? Vaat nii, lapse pea ikka töötas.

Elu on jälle tagasi nagu oli - maad on tagasi ja elu läheb edasi. Vaesust kui sellist on, aga meie suguvõsas on kõik korras ja see teeb rõõmu. Ainult, et isa ja ema sellest midagi ei tea.

Kassari Rahvamaja

Pakume head kohvi, astuge läbi ! Võtke päike ka kaasa ...

Aasta küla 2015 konkurss

Ester Tammis

Üle aasta toimuval Maapäeval valitakse Eestimaa aasta küla.

Kodukant Hiiumaa kuulutas Hiiumaa Aasta Külaks 2015 Kassarimaa külade piirkonna ja esitas Kassarimaa külade piirkonna vabariiklikule konkursile, 2015 aasta Eestimaa küla nominendiks.

Selle ettepaneku ja julgustuse kandideerimiseks tegid Hiiumaa kogukondade ümarlaua osalejad teistest Hiiumaa piirkondadest – küllap meie viimaste aastate koostegemised on kõrvaltvaatajatele näidanud sellise tegevuse elujõulisust.

Tehtud on väga palju piirkonna elukvaliteedi ja ühistegemiste parandamiseks. Kindlasti väärrib tunnustust meie koostööprojekt Kassari Kultuurineljapäevade näol, kus kaasa lõi palju erinevate elualade inimesi. Iga tunnustus annab jõudu juurde uuteks tegemisteks ja neid mõtteid on Kassari saare ühendustel veel küll ja küll.

Kassari Kultuurineljapäevad jätkuvad ka sel aastal.

Kõige erilisem Kassarimaal elades on see, et meie kodu ei ole vaid igäihe maalapp õueväravani, vaid meie kodu ongi terve see väike saar, kus

me elame ja meile on oluline selle saare areng ja hoitus nii, et seda kõike jätkuks ka meie lastele ja lastelastele.

Väärtuslikku materjali leiab kogu Kassari kultuuri hõlmava Kassari Haridusseltsi koduleheküljelt

www.kassarimaa.ee ja seal sündmuste all olev Kassari Kultuurineljapäevad 2014 kava annab ülevaate selle sarja tegemistest. Täpsem info Orjaku külaseltsi tegemistest on näha www.orjaku.ee ja www.facebook.com/Orjaku Huvilistele tutvumiseks ka info ufovaatlustest Kassaris : http://www.otsimrat.net/kaugvaatlused/kaks_kera.html

Teated

---

*16.mail Muuseumiöö Kassari muuseumimajas
kl.19 hr.Kulle Raig räägib ja näitab slide Georg Otsast*

---

23. mai kell 15.00 Kassari kabelis Nelipühi missa

VI TUULEKALA FESTIVAL

30. mail 2015 Orjaku sadamas

Päev läbi tegevusi kogu perele:

- Trollinguvõistlus, mandaat 9.00, start 10.00, finiš 15.30
  - Kalalaat ja parima kalatoidu konkurss "Tuulest toodud"
  - Näitused külamajas, näomaalingud ja töötoad lastele ja lapsemeelsetele
  - 15.00 Kultuuriprogramm alustab - esinevad Käina Huvikeskuse noored lauljad ja tantsijad, Naisrühm Hiiu Sõlg ja mehed, pereansambel "Rannarada" Pärnumaalt jt.
  - 17.30 võistluste autasustamine
  - 18.00 tantsupidu ansamblitega REGATT ja IIUKALA Bänd
-

13.juunist kuni 29.augustini laupäeviti täika Vetsi Talli ees

13. juuni KOOSKUDUMINE , kell 12-14.

Kassari Rahvamaja pakub kohvi ja kooki !

Lisainfot võib lugeda siit: <http://www.wkipday.com/kaina-kandi-kooskudumine-kassaris/>

INFO :Kaili tel. 5147202

---

27. juuni kell 15.00 surnuaia püha Kassari kabeliaias

---

19. juuli kell 15.00 Kassari kabelis missa

---

16. august kell 15.00 Kassari kabelis missa

29.SEPTEMBRIKASSARI RAHVAMAJAS KL.17 ÜLO KAEVATSILE PÜHENDATUD
MÄLESTUSTUND

On võimalik tellida puuvillast küüduriiet. See ei sobi rahvariieete tegemiseks.

Minimaalne tellimus on 30 meetrit. Küüdu värve saab vaadata raamatust „Hiiumaa seelikutriibud“, mis on olemas Kassari raamatukogus ja Kassari muuseumimajas.

Kanga laius 1,4 m. Hind 14-16 eurot meeter. Info: Heli Tuisk tel.56643876

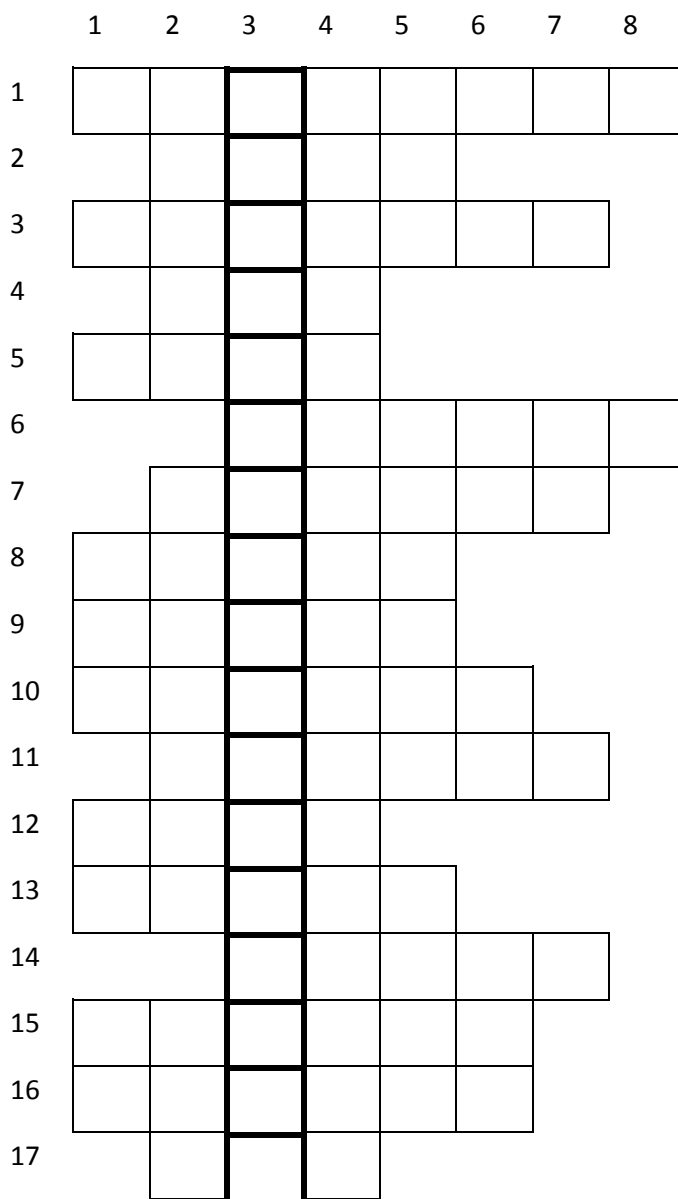

TALLINNAS TEATRI JA MUUSIKAMUUSEUMIS ASUVAD KÄSIKIRJALISED NÄITEMÄNGUD
P.KILGASE „VESIROOSID“ T7/1089, S.SAARMATS „UNENÄGU ABIELUST“ T
402256 JA K.KALKUN „VÄGIKAIGAS“ T402120. TORE, KUI KELLELGI OLEKS
AEGA, ET KOHAPEAL NEED LOOD ÄRA TRÜKKIDA, SEST NEID VÄLJA EI ANTA JA
KOOPIA TEGEMIST KÄSIKIRI EI VÕIMALDA.

INFO: MERIKE NIIMANN TE.5263168

Ristsõna

Vastused kirjutada ridadesse, igasse ruutu üks täht:

1. tulirelv
2. sasipundar
3. (eri)käskjalg
4. äike
5. mõnus, hubane
6. vanapagan
7. ööbik
8. vöö kudumise riistad
9. hädaldus
10. raudkonks
11. lumekoorik
12. hapurokk
13. ristivanem
14. poolpaks
15. kaalikas
16. huilgama, karjuma
17. seljas

Vastuseks ülalt alla (paksema servaga ruutudes): kaks Hiiumaal levinud pilli.

Lahenduseni aitab jõuda „Hiiu sõnaraamat“

Vastused palun varustada kontaktandmetega ja toimetada jaanipäevaks, 24.06.2015 Kassari muuseumimajja või saata meilile kassariremli@gmail.com.

Loosiauhindadeks õigesti vastanute vahel on raamatud ja loosimine toimub 25.juunil 2015 kell 10 muuseumis.